

SVEUČILIŠTE U ZADRU
ODJEL ZA PSIHOLOGIJU

**MUDROST, SOCIJALNE USPOREDBE I DONOŠENJE
ODLUKA S OBZIROM NA ISKUSTVO ŽIVOTNOG
ŽALJENJA**

DIPLOMSKI RAD

Marina Juković

Mentor: Dr. sc. Zvezdan Penezić

Zadar, 2014.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
1.1. Pojam žaljenja.....	1
1.2. Žaljenje tijekom odrasle dobi	3
1.3. Socijalne usporedbe u razvojnoj perspektivi.....	5
1.4. Donošenje odluka.....	8
1.5. Mudrost.....	11
1.6. Polazište i cilj istraživanja	13
2. Problemi i hipoteze.....	14
2.1. Problemi	14
2.2. Hipoteze.....	14
3. Metoda	16
3.1. Ispitanici	16
3.2. Mjerni instrumenti	17
3.2.1. Skala žaljenja nakon donesenih odluka (Decision regret scale, O`Connor, 1996).....	17
3.2.2. Skala žaljenja (<i>Regret scale</i> , Schwartz, Ward, Monterosso, Lyubomirsky, White i Lehman, 2002).....	17
3.2.3. Skala donošenja odluka (<i>Decision Conflict Scale</i> , O`Connor, 1993)	17
3.2.4. Upitnik socijalnih i temporalnih usporedbi (Ćubela, 2001; prema Tucak, Lacković-Grgin, Penezić i Nekić, 2005).....	18
3.2.5. Trodimenzionalna skala mudrosti (<i>3D-WS</i> , Ardelt, 2003).....	19
3.3. Postupak.....	20
4. Rezultati.....	21
4.1. Deskriptivni parametri ispitivanih varijabli	21
4.2. Razlike između muškaraca i žena te između ispitanika različite životne dobi u iskustvu žaljenja ovisno o domeni funkcioniranja (socijalno funkcioniranje i postignuća) te razlike u intenzitetu žaljenja vezano za odluke zbog postignuća i odluke u vezi socijalnog funkcioniranja.....	22
4.3. Razlike u konfliktu prilikom donošenja odluka, korištenju socijalnih i temporalnih usporedbi te u dimenzijama mudrosti između muškaraca i žena te ispitanika različite životne dobi	24
4.3.1. Konflikt prilikom donošenja odluka.....	24
4.3.2. Socijalne i temporalne usporedbe.....	25
4.3.3. Dimenzije mudrosti	33
4.4. Odnos donošenja odluka, socijalnih usporedbi i dimenzija mudrosti s obzirom na iskustvo životnog žaljenja.....	35
5. Rasprava	40

5.1. Razlike između muškaraca i žena te između ispitanika različite životne dobi u iskustvu žaljenja ovisno o domeni funkcioniranja (socijalno funkcioniranje i postignuća) te razlike u intenzitetu žaljenja vezano za odluke zbog postignuća i odluke u vezi socijalnog funkcioniranja	40
5.2. Razlike u konfliktu prilikom donošenja odluka, korištenju socijalnih i temporalnih usporedbi te u dimenzijama mudrosti između muškaraca i žena te ispitanika različite životne dobi	42
5.2.1. Konflikt prilikom donošenja odluka.....	42
5.2.2. Socijalne i temporalne usporedbe.....	43
5.2.3. Dimenzije mudrosti	48
5.3. Odnos donošenja odluka, socijalnih usporedbi i dimenzija mudrosti s obzirom na iskustvo životnog žaljenja	49
5.4. Kritički osvrt na provedeno istraživanje i implikacije	51
6. Zaključci	52
7. Literatura	54
8. Prilozi	57

MUDROST, SOCIJALNE USPOREDBE I DONOŠENJE ODLUKA S OBZIROM NA ISKUSTVO ŽIVOTNOG ŽALJENJA

Žaljenje se može definirati kao neugodno kognitivno i emocionalno stanje koje nastaje kao posljedica bilo pogrešaka u akciji ili zbog ne poduzimanja akcije na putu prema ostvarenju cilja. Žaljenje je usko vezano samo uz donošenje odluka. Dosadašnja istraživanja uglavnom su se bavila ispitivanjima intenziteta žaljenja zbog akcija ili ne akcija te istraživanjem načina regulacije žaljenja. Još nije bilo istraživanja u Republici Hrvatskoj koja su zahvatila ovu temu te je stoga glavni cilj ovog istraživanja bio ispitati u kojoj se domeni najčešće javlja žaljenje te ispitati kakav je odnos donošenja odluka, socijalnih usporedbi i dimenzija mudrosti s obzirom na iskustvo žaljenja. U istraživanju su sudjelovala 284 ispitanika s područja Republike Hrvatske. Od mjernih instrumenata korištena je *Skala žaljenja nakon donesenih odluka*, *Skala žaljenja*, *Skala donošenja odluka*, *Upitnik socijalnih i temporalnih usporedbi* i *Trodimenzionalna skala mudrosti*. Rezultati su pokazali da nisu dobivene značajne razlike u iskustvu žaljenja s obzirom na spol, dob ni s obzirom na domenu funkcioniranja. Razlike nisu utvrđene ni za konflikt prilikom donošenja odluka s obzirom na spol i dob. Rezultati su, nadalje, pokazali da su muškarci i osobe starije dobi manje skloni uspoređivanju te da je uspoređivanje češće u području postignuća, ali i da su najčešće korištene vrste usporedbi temporalne, dok su silazne najmanje korištene. Što se tiče posljedica korištenja usporedbi dobiveno je da muškarci doživljavaju pozitivnije posljedice nakon uspoređivanja, a da ispitanici općenito doživljavaju najmanje ugodnih posljedica nakon korištenja uzlaznih usporedbi, a najpozitivnije posljedice nakon korištenja lateralnih ili temporalnih usporedbi. Najmanje ugodne posljedice uspoređivanja doživljavaju ispitanici mlađi od 22 godine korištenjem uzlaznih socijalnih usporedbi. Ispitanici doživljavaju pozitivnije posljedice korištenjem uzlaznih socijalnih usporedbi u domeni postignuća, nego u domeni socijalne uspješnosti. Što se tiče ispitivanja razvijenosti dimenzija mudrosti, dobiveno je da žene postižu nešto veće rezultate na svim dimenzijama mudrosti te da ispitanici općenito imaju nešto veće rezultate na dimenzijama afektivne mudrosti. Ispitivanja odnosa iskustva žaljenja i konflikta prilikom donošenja odluka, korištenja socijalnih usporedbi i razvijenosti dimenzija mudrosti pokazala su postojanje značajnih povezanosti.

Ključne riječi: žaljenje, donošenje odluka, socijalne i temporalne usporedbe, mudrost.

WISDOM, SOCIAL COMPARISON AND DECISION-MAKING IN RELATION TO EXPERIENCE OF LIFE REGRET

Regret can be defined as an unpleasant cognitive and emotional condition that occurs as a result of errors in actions or for not taking actions on the way to achieving its goal. Regret is closely related to a decision making process. Previous studies have mainly dealt with the investigations of intensity of regret over the actions and non-actions and exploring the ways of regulation of regret. There was no research over this topic in the Republic of Croatia so the main objective of this study was to examine in which domain regret usually occurs and to investigate what is the relation of decision-making, social and temporal comparison and dimensions of wisdom with regard to the experience of regret. The study involved 284 participants from Croatian territory. We have used: *Decision regret scale*, *Regret scale*, *Decision Conflict Scale*, *Questionnaire of social and temporal comparisons*, and finally *3D-WS (Three Dimensional Wisdom Scale*. The results showed no difference in the experience of regret. That is, there were not significant differences in the experience of regret with regard to gender, age and the domain of functioning. The differences were not determined to decision making conflict with regard to gender and age. The results showed that males and elderly people are less prone to comparing and that comparisons are more often in the field of accomplishments. Furthermore, most commonly used comparisons are temporal, while the downward are least used. As for the consequences of using comparisons it is obtained that men experience more positive effects after the comparison and that subjects generally perceive less favourable consequences after using ascending comparisons. The most positive effects are experienced after using lateral of temporal comparisons. The least favourable consequences are experienced by comparing subjects younger than 22 years while using the ascendant social comparison. Subject experience more positive effects of the use of ascending social comparison in the field of accomplishments, rather than in domain of social success. As for testing the development of wisdom it was obtained that women achieve some higher scores on all dimensions of wisdom and that subjects generally have slightly higher score on the affective dimension of wisdom. Results of testing the relations of experience of regret and conflict while decision-making, the use of social and temporal comparisons and the development of dimensions of wisdom revealed the existence of significant correlations.

Keywords: regret, decision-making, social and temporal comparisons, wisdom.

1. UVOD

1.1. Pojam žaljenja

Tijekom života, pojedinci postavljaju ili su im postavljeni brojni ciljevi koje trebaju ostvariti. U tom smislu suočeni su s izazovima izrade prilagodljivih rješenja kako bi ostvarili osobne ciljeve. Način na koji postavljaju ciljeve koje žele i način na koji ih ostvaruju predstavlja i svojevrsan poticaj razvoju tijekom života. Ciljevi koje pojedinci odabiru povezani su sa životnom dobi, biološkim i sociokulturnim normama te razvojnim zadacima. Ponekad prepoznaju da cilj koji su odabrali ne zadovoljava njihove trenutne potrebe, vrijednosti ili želje te stoga odustaju od njegovog ostvarenja. Osoba, dakako nije primorana izvršiti samo jedan zadani cilj, ona je dapače fleksibilna u odabiru, mijenjanju i ostvarivanju ciljeva. Baltes i Baltes (1990; prema Lacković-Grgin, 2011) smatraju kako postoje tri ključna procesa koja osiguravaju fleksibilnost, a oni su: selekcija, optimizacija i kompenzacija gubitaka/pogrešaka. Za navedene procese bitno je da se mogu aktivirati u svim životnim razdobljima. Životna razdoblja koja se posebno vežu uz potrebu odabira i mijenjanja ciljeva su tranzicije. U tim razdobljima pojedinci nerijetko dolaze do spoznaje da njihov sadašnji izbor nije u skladu s novonastalim potrebama, vrijednostima i željama, što s druge strane može dovesti do žaljenja zbog onog što imaju/zbog onog što jesu ili pak zbog onog što su propustili učiniti ili biti. Činjenica da postoji bolji ishod od odabranog, ali negativnog ishoda pojačava intenzitet žaljenja (Lacković-Grgin, 2011).

Mnogi teorijski pristupi bavili su se proučavanjem žaljenja, među njima i psihologija, koja *žaljenje* definira kao neugodno kognitivno i emocionalno stanje koje nastaje kao posljedica pogrešaka u akciji ili zbog ne poduzimanja akcije na putu prema ostvarenju cilja (Lacković-Grgin, 2011). Žaljenje može biti posljedica pogrešaka koje se događaju tijekom realizacije kratkoročnih ciljeva te u tom slučaju žaljenje može potaknuti korektivne akcije. Ukoliko ono ne potakne korektivne akcije vjerojatno će doći do odustajanja od ostvarenja cilja, što za osobu može biti bolno iskustvo. Ukoliko dođe do toga da osoba mora odustati od ostvarenja nekog cilja, najvjerojatnije će se javiti kompenzacijske aktivnosti, te će stoga osoba biti u mogućnosti odabrati cilj koji je srodan prethodno odabranom, ali neostvarenom cilju. Ono što također može dovesti do žaljenja jesu posljedice izbora u prošlosti, odnosno do žaljenja će doći ako osoba zamišlja da bi njezina sadašnja situacija bila bolja da je u prošlosti donijela druge odluke, odnosno da je izabrala nešto drugo. Svakako, pri tom treba imati na umu da do žaljenja neće doći ukoliko osoba ne zna kakav je ishod odbačenih alternativa. Žaljenje je specifično po tome što uključuje intenzivne osjećaje da se nešto moglo učiniti drugačije, misli o tome kako se pogriješilo te kako ispraviti pogrešku. Ono uključuje i djelovanje prema ispravljanju pogrešaka

koje su vezane uz aktualna, ali i uz prošla iskustva. Iz razvojne perspektive bitno je napomenuti da nije uvijek moguće poništiti posljedice ponašanja koje je dovelo do žaljenja, jer neke životne puteve uistinu je teško mijenjati kako pojedinci bivaju stariji. U tom slučaju, stariji odrasli imaju mogućnost promijeniti situacije koje su povezane s kratkoročnim žaljenjima, u odnosu na mlađe odrasle koji imaju mogućnost promijeniti i ponašanja vezana uz dugoročna žaljena. Dakako, u tom slučaju se mijenja i sam intenzitet žaljenja kod starijih i mlađih odraslih (Wrosch i Heckhausen, 2002). Što se tiče intenziteta žaljenja, on ovisi o tome je li žaljenje posljedica vlastitog djelovanja ili se pak javilo zbog nepovoljnih okolnosti u kojima se određena akcija odvijala. Također, intenzitet žaljenja uvelike ovisi i o tome zbog čega pojedinci žale.

Beike (2009; prema Lacković-Grgin, 2011) je ustanovio da pojedinci najviše žale zbog ishoda koji su nepopravljivi, zbog gubitka dobrih prošlih prilika, za razliku od zamišljanja propuštanja budućih dobrih prilika. Roese i Summerville (2005; prema Lacković-Grgin, 2011) su specificirali područja žaljenja i ustanovili da se najveća žaljenja odnose na područja: obrazovanja, karijere, ljubavnih veza, roditeljstva i samopoimanja. Žaljenja su veća upravo na onim područjima na kojima pojedinci vide više izgleda za rast samopoimanja te kod onih ishoda koji su osobno jako važni. Također, žaljenja su intenzivnija kad je propuštenih prilika više, nego kad ih je malo, intenzivnije je zbog neakcije jer upravo neakcija daje mogućnost zamišljanja povoljnih prilika, za razliku od akcije te je intenzivnije ako pojedinac nije ostvario cilj u koji je uložio dosta vremena i energije. Bitno je istaknuti i to da je žaljenje zbog akcija kratkotrajno, a da je ono zbog neakcija dugotrajno. Žaljenja se vežu uz prioritete osobe, tako će na primjer, osobe kojima su socijalni odnosi važniji nego neka druga područja, najviše žaliti zbog ljubavnih i obiteljskih odnosa. Ono što je ključno za iskustvo žaljenja jest osjećaj osobne odgovornosti. Pojedinci pripisuju sebi veću odgovornost kad nešto ne učine, nego kad u određenoj akciji pogriješe. U slučaju pripisivanja odgovornosti sebi za pogrešku, vrlo vjerojatno će se javiti grižnja savjesti, a ne žaljenje (Taylor, 1985; prema Lacković-Grgin, 2011). Hoće li pojedinci više žaliti zbog poduzetih akcija ili zbog neakcija, pitanje je koje u odgovoru treba sadržavati i vremensku perspektivu. Stoga je bitna razlika između kratkotrajnih i dugotrajnih životnih žaljenja. Taylor (1985; Lacković-Grgin, 2011) je tako utvrdio da se pojedinci lakše suočavaju s kratkotrajnim žaljenjima jer imaju mogućnost korištenja korektivnih akcija. U skladu s tim se može postaviti pitanje odnosa intenziteta žaljenja i dobi, jer stariji pojedinci za razliku od mlađih imaju smanjene prilike za korektivne akcije i potragu za novim ciljevima.

1.2. Žaljenje tijekom odrasle dobi

Žaljenje može imati razne posljedice na kvalitetu života osoba različite životne dobi. Starija dob obično uključuje smanjene prilike za uspješnu potragu za odgovarajućim ciljevima, smanjuju se mogućnosti za ostvarivanje osobnih ciljeva zbog pada osobnih resursa, društvenih ograničenja te nedostatka preostalog vremena života. Upravo ti čimbenici mogu utjecati na mogućnosti starije osobe da prevlada žaljenja i da ostvari određeni napredak. Intenzivna žaljenja mogu rezultirati pojačanim osjećajem bespomoćnosti i depresije, što je posebno očito u kasnijoj odrasloj dobi, jer starije osobe imaju smanjene mogućnosti prevladavanja žaljenja. Depresivna simptomatologija izazvana žaljenjem može utjecati i na fizičko zdravlje starijih osoba putem motivacijskih, ponašajnih i bioloških posljedica žaljenja. Nasuprot tome, učinci žaljenja na subjektivnu dobrobit i zdravlje mlađih odraslih mogu biti zanemarivi upravo zbog povoljnijih prilika za prevladavanje žaljenja. Uzimajući u obzir moguće teže posljedice žaljenja kod starijih odraslih osoba, bitno je navesti čimbenike koji mogu smanjiti intenzitet žaljenja. Jedan od tih čimbenika je mijenjanje percepcije o žaljenju i prihvatanje činjenice da ne mogu poništiti ponašanje koje je dovelo do njega. No, na sam intenzitet žaljenja u starijoj dobi može utjecati i mudrost, o kojoj će više riječi biti u nastavku teksta. Distanciranje od cilja koji je neostvariv još je jedan od načina. Osoba u tom slučaju smanjuje predanost i trud oko postizanja nedostižnog cilja i koristi resurse za postizanje drugih važnih ciljeva. Distanciranje kod starijih osoba može doprinijeti subjektivnom blagostanju i fizičkom zdravlju smanjenjem iskustva intenzivnog žaljenja. Još jedan faktor koji može biti povezan s intenzitetom žaljenja kod starijih je sposobnost identificiranja alternativnih-smislenih ciljeva. Nakon što je starijoj osobi na raspolaganju alternativni i smisleni cilj dolazi do smanjenja intenziteta žaljenja (Aspinwall i Richter, 1999; prema Wrosch, Bauer i Scheier, 2005). Distanciranje, naprotiv ne mora biti povezano sa smanjenjem intenziteta žaljenja kod mlađih odraslih osoba. Kod njih u tom slučaju značajnu ulogu ima obilje alternativnih ciljeva koje mogu odabrati, jer mlađi odrasli percipiraju da imaju još mnogo vremena pred sobom za ispravljanje pogrešaka i odabir novih ciljeva. Starije odrasle osobe, u skladu s tim navodom, izvješćuju o manje prilika za prevladavanje žaljenja, za razliku od mlađih odraslih osoba. Mlađe osobe imaju veće mogućnosti za ostvarenje važnih ciljeva, što starijim osobama može biti osobito teško zbog samog trajanja životnog vijeka.

Negativni učinci intenzivnog žaljenja postaju sve izraženiji s dobi. Tako su kod starijih odraslih razine žaljenja i nametljive misli jače povezane s depresivnim simptomima i smanjenim životnim zadovoljstvom, kao i sa fizičkim zdravljem. Objašnjenje za takav dobni

učinak žaljenja je percepcija starijih osoba da je prošlo optimalno vrijeme za pravljenje adaptivnih promjena u bitnim područjima za kojima žale (Heckhausen, 1999; prema Wrosch i sur; 2005). Ono što može zaštititi subjektivnu dobrobit i zdravlje starijih osoba od iskustva žaljenja jest dostupnost budućih ciljeva i mogućnost ispravljanja pogrešaka iz kratkoročnih ciljeva. Kod mlađih odraslih pak, iskustvo žaljenja može imati motivacijske efekte te im može olakšavati buduće akcije. To se događa putem korektivnih akcija, kada se pogreške iz prethodnih akcija ne ponavljaju tijekom izvođenja novih akcija.

S obzirom da se mogućnosti za prevladavanje žalovanja smanjuju s dobi, starije osobe se služe određenim strategijama kako bi smanjili intenzitet žaljenja. Neki od načina smanjenja intenziteta žaljenja su atribucije niske internalne kontrole za negativne događaje te često korištenje silaznih socijalnih usporedbi.

1.3. Socijalne usporedbe u razvojnoj perspektivi

Procesi samoregulacije žaljenja odvijaju se u socijalnom kontekstu, koji utječe na izbor ciljeva, na ostvarenje ili neostvarenje ciljeva te na njihovu reorganizaciju. Socijalna okolina može utjecati na samoregulaciju žaljenja na izravan ili neizravan način, putem socijalnog uspoređivanja. Osim socijalnih usporedbi, koje mogu biti uzlazne, lateralne i silazne, postoje još i temporalne, čiji je cilj očuvanje ili rast samopoštovanja kao i životnog zadovoljstva u situacijama koje izazivaju neravnotežu. Uzlazne socijalne usporedbe su usporedbe s onima koji su bolji ili pak uspješniji od nas na određenoj dimenziji. Lateralne usporedbe su usporedbe s onima koji su nam jednaki ili slični na određenoj dimenziji. Silazne usporedbe su usporedbe s onima koji su od nas slabiji ili manje uspješni na određenoj dimenziji. Proces temporalnih usporedbi se odnosi na uspoređivanje osobe sa samom sobom u prošlosti, odnosno u budućnosti. Temporalne usporedbe se koriste upravo zbog dobno normativnih zahtjeva, čime osoba provjerava ili evaluira vlastiti razvoj ili pak gradi očekivanja o svom budućem razvoju (Ćubela, 2001). Pojam socijalnih usporedbi u psihologiju je uveo Leon Festinger 1954. godine. Festinger (1955; prema Ćubela, 2001) je pretpostavio da je pojedincima od istinske važnosti poznavati vlastitu poziciju na nekoj dimenziji, stoga je zaključio da pojedinci pri tom mogu koristiti mnoge objektivne pokazatelje, ali i da ukoliko objektivnih pokazatelja nema da će vlastitu poziciju procijeniti usporedbom s drugima. Socijalne usporedbe su stoga najvjerojatnije u situacijama koje su nejasne, a bitne za samoevaluaciju. Dakako, motiv za samoevaluacijom nije jedini motiv za korištenje socijalnih usporedbi, tako se osim njega navode i motiv samouzdizanja i motiv samopoboljšanja. Najčešće navođen razlog uspoređivanja s drugim pojedincima je želja za dobivanjem informacija o vlastitoj poziciji na nekoj domeni usporedbe, dakle riječ je o motivu samoevaluacije. S druge strane, motiv samouzdizanja odnosi se na težnju za traženjem i interpretiranjem informacija o sebi na povoljan način. To znači da osoba koja se nalazi u određenoj poziciji traži informacije s ciljem poboljšanja slike o sebi te ujedno traži informacije koje će joj pomoći da se osjeća dobro. Konačno, motiv samopoboljšanja se dovodi u vezu korištenjem uzlaznih socijalnih usporedbi i u ovom slučaju osoba uspoređujući se s drugima želi doznati što može promijeniti kako bi vlastitu poziciju na nekoj domeni usporedbe promijenila na bolje. Dakle, smisao je u uspoređivanju s onima koji su uspješniji od nas kako bi došli do informacija koje će nam omogućiti promjenu pozicije na bolje. U svjetlu toga otvara se pitanje kako pojedinci odabiru s kim će se uspoređivati? Odabir zasigurno nije posve slučajan, već pojedinci ciljano i pomno odabiru da oni s kojima se uspoređuju zadovoljavaju želje i motive zbog kojih su se krenuli uspoređivati. To znači da će se osobe uspoređivati sa

salijentnim drugima, odnosno s onima od kojih će dobiti potrebne informacije (Hoorens i Van Damme, 2012).

Osobe koje žale zbog doživljenog neuspjeha mogu se uspoređivati s drugim pojedincima iz socijalne okoline u relevantnim životnim područjima. Tesser (1988; prema Lacković-Grgin, 2011) je utvrdio da pojedinci koji žale zbog neuspjeha na području koje je relevantno za njihovo samopoimanje, osjećaju veće žaljenje kad se uspoređuju sa sebi bliskima nego sa socijalno udaljenim osobama. Iskustvo neuspjeha može biti ublaženo kada se osoba uspoređuje s onima koji su joj slični (latentne usporedbe) ili sa osobama koje su slabije od nje na relevantnom području (silazne usporedbe). S druge strane, usporedbe osobe s boljima od sebe vode do povećanja neugodnih emocija povezanih s neuspjehom.

Teorije životnog vijeka sugeriraju da se lateralne i silazne usporedbe češće koriste s dobnim napretkom. Ovakav pomak prema korištenju silaznih socijalnih usporedbi kod starijih odraslih može se protumačiti kao jedan od procesa kontrole i zaštite od psiholoških prijetnji. Da bi smanjili intenzitet žaljenja, starije osobe preferiraju korištenje lateralnih socijalnih usporedbi, dakle usporedbi sa sebi sličnim pojedincima te lošijima od sebe, odnosno silaznih socijalnih usporedbi (Lacković-Grgin, 2011). S druge strane, korištenje silaznih usporedbi kod mlađih odraslih osoba može dovesti do smanjenja njihove motivacije i kontrole potencijala za uspješno rješavanje problema. Umjesto toga, uzlazne socijalne usporedbe mogu biti od koristi mlađim odraslima u većoj mjeri, jer one pružaju relevantne informacije koje se mogu koristiti za olakšanje životnih promjena i prevladavanje posljedica žaljenja. Ipak, neka istraživanja (npr. Zeelenberg i Pieters, 2007; prema Bauer, Wrosch i Jobin, 2008) sugeriraju da kada pojedinci osjete prijetnju važnim područjima samoevaluacije, tada imaju tendenciju koristiti silazne socijalne usporedbe, bez obzira na dob. Također, silazne socijalne usporedbe su se pokazale učinkovitima i kod osoba koje su doživjele neuspjehe i/ili gubitke, jer u tom slučaju reduciraju žaljenje (Lacković-Grgin, 2011).

Ukoliko se starije osobe uspoređuju s pripadnicima svoje dobne skupine, to će dovesti do manjeg intenziteta žaljenja, što nije dobiveno i za mlađe odrasle. Silazne socijalne usporedbe s osobno poznatim drugim pojedincima, vode do smanjenja intenziteta žaljenja kod starijih, dok uspoređivanje s generaliziranim drugima vodi do osjećaja socijalnog degradiranja. Samo silazne socijalne usporedbe s osobno poznatim drugima, ali ne i s vršnjacima, vodi do smanjenja intenziteta žaljenja kod mlađih odraslih. Razlog zbog kojeg se pojedinci radije uspoređuju s osobno poznatim drugima, radije nego sa vršnjacima i generaliziranim drugima je taj što osobno poznati drugi predstavljaju važnu referentnu skupinu, koja je povezana sa svakodnevnim procesima samoevaluacije i oblikovanja identiteta. Dakako, treba imati na umu da silazne

socijalne usporedbe služe kao emocionalno olakšanje za mlade ljude, ali im one ne služe kao uspješan model za provedbu odgovarajućih promjena u budućnosti. Što se tiče temporalnih usporedbi, pretjerano temporalno uspoređivanje s prošlim sobom u starijoj dobi može dovesti do održavanja žaljenja, jer aktivira misli o gubitku resursa za korektivna ponašanja i za dostizanje novih ciljeva. Stariji upravo zbog posljedica temporalnog uspoređivanja rjeđe rabe tu vrstu usporedbe (Ćubela Adorić i Lacković-Grgin, 2003; prema Lacković-Grgin, 2011). Na temelju ovih rezultata može se zaključiti da socijalne usporedbe predstavljaju strategiju koja je korisna za olakšavanje suočavanja s negativnim emocionalnim posljedicama žaljenja među starijim osobama, ali i među mladima, no kratkoročno (Bauer, Wrosch i Jobin, 2008). Kao što je vidljivo, ono što je efikasno za starije ljude, ne mora nužno biti efikasno i za mlađe i obrnuto. Sve u svemu, kakav će biti konačan ishod, ovisi prvenstveno o odlukama koje su donesene prije same akcije.

1.4. Donošenje odluka

Poznato je da naslijeđe i okolina oblikuju svakoga od nas, no na živote svakoga od nas uvelike utječu i odluke koje donosimo svakodnevno. Proces donošenja odluka je tijekom godina bio definiran na mnoge načine, tako neke od definicija glase kako je donošenje odluka proces kojim se osoba rješava nesigurnosti i neizvjesnosti čineći izbor koji joj najviše odgovara (Etzioni, 1977; prema Sari i Yayci, 2013); Janis i Mann (1977; prema Sari i Yayci, 2013) navode kako je donošenje odluka najbolji način za suočavanje sa stresom koji proizlazi iz svakodnevnih zahtjeva; Raiffa je još davne 1957. godine kazao kako je odlučivanje odabir između određenog broja alternativa (prema Sari i Yayci, 2013). Donošenje odluka ponekad može biti težak zadatak, naročito ako se odluke odnose na važne aspekte života i ako će ono o čemu se odlučuje imati dugoročne posljedice. Donošenje odluka može biti vrlo lako i nedvosmisleno, no ponekad to može biti vrlo složen proces. Na donošenje odluke utječe više faktora odjednom, kao na primjer: želje i motivi, emocionalno stanje, usvojeni sustav vrijednosti, percepcija vlastitih sposobnosti, procjena karakteristika situacije, vjerojatnost realizacije odluke, vrijednost njezina postizanja i slično. Ono što može otežati proces donošenja odluke su emocionalne blokade, pasivnost, ambivalencija, pritisak sredine i tome slično. Prije samog donošenja odluke osoba mora biti svjesna činjenice da su njezini resursi ograničeni i da se jednom uloženi trud u izvođenje određene aktivnosti ne može koristiti za obavljanje druge aktivnosti. Zbog toga pojedinci selektivno ulažu vrijeme i energiju u postizanje određenih ciljeva, odnosno uzimaju u obzir alternative prije donošenja konačne odluke. Dakako, često se događa da pojedinci odluke donose po automatizmu, bez da su potpuno svjesni situacije u kojoj to čine. Kako bi se donijela ispravna odluka u obzir je potrebno uzeti sve aspekte koji imaju ili bi mogli imati utjecaja na kvalitetu odlučivanja (Milić, 2010). Proces donošenja odluke uključuje *definiranje problema, utvrđivanje alternativa, vrednovanje tih alternativa* i naposljetku *donošenje konačne odluke*. No, proces donošenja odluka ne može biti shvaćen samo kao kognitivni proces, pri tom važnu ulogu dakako ima i emocionalna komponenta. Pokazalo se (Lerner i Keltner, 2000; prema Loewenstein i Lerner, 2003) da čak i emocije koje nisu izravno vezane za neku odluku mogu imati znatan utjecaj na prosudbu i donošenje konačne odluke. Jedan od načina na koji emocije utječu na donošenje odluka je predviđanje emocija, odnosno osoba će biti sklonija odabrati onu alternativu za koju vjeruje da će dovesti do pozitivnijih emocija. Drugi način na koji emocije mogu utjecati se odvija tijekom samog donošenja konačne odluke, tako ukoliko se osoba osjeća dobro prilikom donošenja neke odluke bit će optimističnija oko ishoda te odluke i bolje će se nositi s eventualnim negativnim

posljedicama donesene odluke (žaljenjem). Dakako, važne su trenutne i očekivane emocije, no ponekad trenutne emocije znaju zamaskirati očekivanja budućih i mogu dovesti do donošenja loših odluka ili kako je prethodno navedeno do žaljenja. Pojava žaljenja je ponajprije posljedica povijesnog i kulturalnog konteksta, koji nažalost vodi do povećanog broja iskustava žaljenja. Tijekom povijesti je bilo malo prilika za doživljaj iskustva žaljenja, upravo iz razloga što su okolnosti i društvo bili rigidni, odnosno nije bilo toliko mogućnosti izbora jer su brakovi bili unaprijed dogovarani, a bitne životne odluke su već bile donesene od strane starijih autoriteta. Danas se naprotiv suočavamo s poplavom mogućnosti i svakojakih izbora, a konačna odluka je samo na nama. S porastom alternativa raste i mogućnost javljanja žaljenja, zbog mogućnosti odabira manje povoljne alternative. Žaljenje se tako ne može javiti bez mogućnosti izbora između više alternativa, dok se druge negativne emocije mogu (Zeelenberg i Pieters, 2007).

Prema Teoriji žaljenja (*Regret theory*) vrijednost neke odluke se uspoređuje s vrijednošću ishoda drugih odluka (Plous, 1994; prema Sari i Yayci, 2013). Žaljenje nastaje kao svojevrsan sukob između ishoda onog što je odabrano i ishoda onog što nije odabrano. Informacija o ishodima alternativnih izbora ima znatan utjecaj na doživljaj žaljenja. Kada pojedinci znaju da će nakon donošenja odluke dobiti informacije i o ishodima drugih alternativa, tada obično biraju onu opciju koja će minimalizirati šanse za doživljaj žaljenja (Ritov i Baron, 1995; prema Mellers, Schwartz i Cooke, 1998). Na pojavu žaljenja utječe i odgoda ishoda odabrane odluke. To znači da ukoliko osoba odmah nakon donošenja odluke ne zna kakav je njezin ishod, već je on vremenski odgođen, ona će umanjiti vrijednost tog ishoda kad ga sazna i u tom slučaju može nastupiti žaljenje zbog donesene odluke.

Kahneman (1995; prema Lacković-Grgin, 2011) navodi da ukoliko se posljedice neke odluke ne pokažu dobrima, tada se kod osobe najčešće javljaju misli o tome što bi se dogodilo da je odabrala drugačije i upravo te misli mogu postati dijelom žaljenja. Upravo iz tog razloga osoba bi trebala anticipirati buduće žaljenje tijekom donošenja odluke u sadašnjosti. To znači da osoba ponekad mora žrtvovati trenutni dobitak kako bi poslije donošenja konačne odluke izbjegla žaljenje. Također, kao što je navedeno prethodno u tekstu, žaljenje se neće javiti ukoliko osoba ne zna kakvi su ishodi odbačenih alternativa. Dakako, ukoliko do žaljenja i dođe, pojedinci će biti motivirani regulirati ga na razne načine, primjerice nastojeći ga smanjiti/ublažiti, interpretirati događaj na drugačiji, optimističniji način, poričući odgovornost za donesenu odluku i slično (Lacković-Grgin, 2011). Postoje i strategije kojima je moguće regulirati žaljenje, a one se dijele na tri veće skupine: orijentirane na odluku, orijentirane na alternative i orijentirane na emocije. Strategije vezane za prevenciju budućeg žaljenja, a

orijentirane su na odluku su: poboljšanje kvalitete odluke (odnosi se na prikupljanje informacija prije nego se donese konačna odluka), odgađanje donošenja odluke (no, nije dobra kao dugoročna strategija jer mnoge situacije zahtijevaju donošenje konačne odluke) i prebacivanje odgovornosti na nekog drugog. Strategije vezane za prevenciju budućeg žaljenja, a orijentirane su na alternative su: osiguravanje reverzibilnosti odluke te izbjegavanje povratne informacije o propuštenim alternativama. Strategija vezana za prevenciju budućeg žaljenja, a koja je orijentirana na emocije je anticipiranje žaljenja, jer se na taj način osoba priprema na loš ishod i može ublažiti žaljenje koje prati situaciju. Postoje i strategija za izravno suočavanje s doživljenim žaljenjem, ne samo anticipatornim, a one su: poništavanje odluke, opravdavanje odluke, nijekanje odgovornosti za odluku, odabir neke od alternativa ili pak nijekanje žaljenja zbog donesene odluke (Zeelenberg i Pieters, 2007).

Žaljenja se najčešće javljaju zbog odluka vezanih za domene obrazovanja i karijere, ljubavnih veza i roditeljstva te za domenu samopoimanja (Roese i Summerville, 2005; prema Lacković-Grgin, 2011). Bitno je napomenuti da intenzitet žaljenja neće biti isti za sve domene, već on ovisi o važnosti ishoda za pojedinca. O tome govore spolne razlike prema kojima žene najviše žale zbog obiteljskih i ljubavnih odnosa, upravo zbog toga što su im socijalni odnosi bitniji, dok muškarci najviše žale zbog edukacije i karijere. Kao što je navedeno na početku teksta, bitnu ulogu u intenzitetu žaljenja ima i dob osobe. Mlađi pojedinci mogu percipirati postojanje mnoštva alternativa i vremena za ispravljanje krivih odluka te na taj način ublažiti efekte žaljenja te samim time povećati kvalitetu vlastitog života. S druge strane stariji pojedinci mogu percipirati manjak adekvatnih prilika i vremena za promjene, stoga postoji mogućnost da se lošije nose sa žaljenjem. No, to nije jedina mogućnost, uz nju dakako postoji i ta da stariji prevladaju žaljenje i prihvate vlastiti život onakvim kakav je, što naprotiv može dovesti do fizičkog i psihičkog blagostanja, odnosno do razvoja mudrosti (Erikson, 1986; prema Torges, Stewart i Miner-Rubino, 2005).

1.5. Mudrost

Mudrost je višeznačan i višedimenzionalan konstrukt, koji je još od davnih vremena podrazumijevao poželjne karakteristike i oblike ponašanja. O mudrosti se govorilo kao o „vrhunskom dobru“, kao o vrlini koja nastaje iz kognitivnog procesa. No danas je, unatoč tome što je mudrost relativno novo istraživani konstrukt, poznato da ona ne proizlazi samo iz kognitivnih procesa, već je mudrost integracija kognitivne, refleksivne i afektivne dimenzije (Clayton i Birren, 1980; prema Ardel, 2003). Prije početka empirijskih istraživanja mudrosti, istraživači su se uglavnom bazirali na proučavanju pučkih vjerovanja o mudrosti, odnosno proučavali su implicitne teorije mudrosti, nadajući se odgovorima na pitanja što mudrost jest, koje su karakteristike mudre osobe, u kojim situacijama mudrost dolazi do izražaja, po čemu se razlikuje od drugih sličnih konstrukata i tome slično. Početkom 90-ih godina prošlog stoljeća psihologija se odmiče od skupljanja implicitnih teorija mudrosti i prelazi na konkretna empirijska istraživanja. Prva istraživanja koja su i dovela do saznanja da je mudrost višedimenzionalan konstrukt su bila ona koje je provela V.P. Clayton (1980; prema Kosalec, 2003). Clayton je na temelju vlastitih istraživanja zaključila da mudre osobe posjeduju tri dimenzije karakteristika, emocionalne (empatija), refleksivne (introspekcija) i kognitivne (inteligencija, iskustvo i sl.). Sternberg (1986; prema Kosalec, 2003) je putem svojih istraživanja dobio da se mudrost opisuje na šest dimenzija. Bitno saznanje je da je mudrost višedimenzionalan konstrukt, a razna istraživanja su dobila postojanje različitog broja dimenzija.

Što je konačno mudrost? Sažimanjem mnogih definicija koje su tijekom povijesti nastale, moglo bi se reći da je „*Mudrost integrativni aspekt ljudskog života koji u sebi uključuje iskustvo, kognitivne sposobnosti i emocije, a koristi se za donošenje dobrih odluka na individualnom i socijalnom nivou.*“ (Kosalec, 2003). U ovom radu, naglasak će biti na definiciji mudrosti koju je pružila Ardel, a prema kojoj je mudrost trodimenzionalan konstrukt, prema kojem postoje kognitivna, afektivna i refleksivna dimenzija. *Kognitivna* dimenzija mudrosti odnosi se na sposobnost osobe za razumije život, da shvati dublje značenje događaja i pojava te da spretno procjenjuje sposobnosti drugih ljudi. Ova dimenzija također uključuje znanje i prihvaćanje pozitivnih i negativnih aspekata ljudske prirode, svijest o ograničenosti ljudskog znanja, kao i svijest o nepredvidljivosti života (Ardel, 2000; prema Bergsma i Ardel, 2012). Ovakav način gledanja na događaje, svijet i ljude moguće je postići samo nadilaženjem subjektivnosti i projekcija, a upravo o tome je riječ kada se govori o refleksivnoj dimenziji. *Refleksivna* dimenzija odnosi se na dublje razumijevanje života, gledanje na događaje i pojave

iz različitih perspektiva, razvijanje svijesti o sebi te prevladavanje subjektivnosti. Refleksivna dimenzija je preduvjet za razvoj kognitivne dimenzije mudrosti. Refleksivna dimenzija prezentira sposobnost i želju za ulaganjem u dublje promišljanje o sebi i razvoj samosvijesti. Reduciranjem subjektivnosti osoba postaje svjesnija vlastitih, ali i tuđih motiva i ponašanja i na taj način je vjerojatnije razvijanje empatije prema drugima (Ardelt, 2003). Upravo to vodi do treće dimenzije o kojoj govori Ardel, afektivne dimenzije. *Afektivna* dimenzija se odnosi na poboljšanje emocija i ponašanja prema drugima, povećanje suosjećanja te smanjenje negativnih emocija i ravnodušnosti prema drugima. Ove tri dimenzije nisu međusobno neovisne, no sve tri moraju biti prisutne da bi se neku osobu smatralo mudrom (Clayton i Birren, 1980; prema Ardel, 2003). Također, Ardel (2003) navodi kako je refleksivna dimenzija od ključne važnosti jer ona služi kao poticaj za razvoj kognitivnih i afektivnih elemenata mudrosti. Ovakva koncepcija mudrosti je kompatibilna sa Eriksonovim modelom koji opisuje mudrost kao vrlinu koja se javlja u starijoj dobi.

Prema Eriksonu (1982; prema Ardel, 2003), mudrost je vrлина koja proizlazi iz uspješnog rješavanja osme psihosocijalne krize, integritet nasuprot očaju. Kao što je vidljivo, ukoliko ne dođe do uspješnog rješenja krize, doći će do očaja, odnosno osoba će žaliti zbog propuštenih prilika ili stvari koje nije učinila ispravno tijekom prošlosti. Mudrost će se prema Eriksonu (prema Kosalec, 2003) tako razviti kod starijih osoba koje prihvate neizbježnost vlastite smrti te koje uspješno pronadu smisao života. Istraživanje (Orwoll, 1988; prema Kosalec, 2003) karakteristika mudrih osoba je pokazalo da takve osobe postižu visoke rezultate na Eriksonovoj skali koja mjeri ego integritet te da one integriraju informacije koje se na njih odnose, da postižu veću brigu za čovječanstvo te da prilikom rješavanja problema u obzir uzimaju ne samo svoje želje i potrebe, već i one šireg kolektiva. Mudre osobe tako gledaju na prošlost sa zahvalnošću, pokušavaju udovoljiti zahtjevima sadašnjosti te razmatraju budućnost s odgovornošću (Nakasone, 1994; prema Ardel, 2003).

Istraživanja povezanosti konstrukta mudrosti s nekim demografskim varijablama, pokazala su da je ona pozitivno povezana s razinom obrazovanja, zanimanjem te razinom prihoda. Analize (Orwoll i Permuter, 1990; prema Kosalec, 2003) su također pokazale da osobe označene kao mudre imaju tendenciju biti srednje i starije dobi, prvenstveno se to odnosi na muškarce visokog obrazovanja. No ovakav nalaz se objašnjava činjenicom da su tradicionalno muškarci više bili poticani na razvijanje kognitivnih sposobnosti i razumijevanje značenja smisla pojava i zbivanja, za razliku od žena koje su tradicionalno imale ulogu kućanice i njih se uglavnom nije poticalo na kognitivni napredak. Ne treba ovaj podatak krivo protumačiti kao

da je samo formalno obrazovanje dovoljno za razvoj mudrosti, sam razvoj dakako ovisi i o iskustvima osobe, njezinom razvoju i načinima na koje ona interpretira sve događaje u svom životu. U mnogim kulturama postoji zamisao da mudrost dolazi s godinama, odnosno sa zrelošću, stoga se uglavnom i pripisuje starijim osobama. Nije osporena mogućnost javljanja mudrosti i kod mlađih, no smatra se da su mlađi pojedinci skloni prenaplavljenosti djelovanju te da na taj način nisu skloni razmišljanju o posljedicama vlastitih djela, što se smatra izrazom mudrosti. Ovakav način razmišljanja može biti odraz tradicionalnog stajališta da biti star predstavlja višestruke gubitke, stoga je jasno da postoji želja da se neke kvalitete poput mudrosti ipak stječu s godinama. Nadalje, vodile su se i rasprave o tome je li mudrost povezana s pozitivnim i negativnim emocijama, a istraživanje koje je proveo Nakamura (2005; prema Bergsma i Ardelt, 2012) govori o tome da mudriji ispitanici tendiraju biti sretniji te da tijekom života doživljavaju manje žaljenja zbog donesenih odluka te manje drugih negativnih emocija, poput ljutnje, straha srama i tome slično. Razlog tomu je najvjerojatnije to što mudri ljudi znaju kako se nositi s boli i teškim situacijama s kojima se moraju suočavati tijekom života, ali i to da zahvaljujući vlastitim sposobnostima mogu stvari gledati iz druge perspektive i da mogu uvidjeti dublje značenje događaja. Bluck i Gluck (2004; prema Dean Webster, 2010) navode kako su mudre osobe eksperti u donošenju ispravnih odluka i u davanju korisnih savjeta, stoga najvjerojatnije i same doživljavaju manji intenzitet žaljenja. No, Ardelt (2003) navodi i drugu mogućnost prema kojoj dolazi do manjeg intenziteta žaljenja, a to je da mudri ljudi nauče ne reagirati na neugodne senzacije te da na prošlost gledaju sa zahvalnošću, nastojeći zadovoljiti sve zahtjeve sadašnjosti, ujedno razmatrajući budućnost s odgovornošću. Konačno, treba imati na umu da za razvoj mudrosti nisu potrebne nužno samo godine života, već da razvoj zahtijeva vrijeme i iskustvo te da se može povećavati samo ako su obuhvaćene sve tri dimenzije, kognitivna, refleksivna i afektivna.

1.6. Polazište i cilj istraživanja

S obzirom da iskustvo žaljenja utječe na mnoge aspekte funkcioniranja (npr. na kognitivne procese, motivaciju, fizičko i mentalno zdravlje) te s obzirom na to da ne postoje istraživanja o odnosu mudrosti, socijalnih usporedbi, donošenja odluka i iskustva životnog žaljenja u Republici Hrvatskoj, cilj bi bio ispitati u kojoj se domeni najčešće javlja žaljenje te ispitati kakav je odnos donošenja odluka, socijalnih usporedbi i dimenzija mudrosti s obzirom na iskustvo žaljenja.

2. PROBLEMI I HIPOTEZE

2.1. Problemi

1. Ispitati žale li pojedinci više zbog odluka koje su donijeli u vezi socijalnog funkcioniranja ili zbog odluka vezanih za postignuće te ispitati postoje li razlike između muškaraca i žena te između ispitanika različite životne dobi u navedenim domenama.
2. Ispitati razlikuju li se muškarci i žene te ispitanici različite životne dobi s obzirom na: konflikt prilikom donošenja odluka, korištenje socijalnih i temporalnih usporedbi i dimenzije mudrosti.
3. Provjeriti odnos donošenja odluka, socijalnih usporedbi i dimenzija mudrosti s obzirom na iskustvo životnog žaljenja.

2.2. Hipoteze

1. Očekuje se da će postojati razlike u iskustvu životnog žaljenja ovisno o domeni funkcioniranja, pri čemu se očekuje da će pojedinci više žaliti zbog odluka vezanih za postignuće. Također, s obzirom na različite socijalizacijske procese očekuje se da će žene više žaliti zbog odluka vezanih za socijalne odnose, dok će s druge strane muškarci više žaliti zbog odluka vezanih za postignuće. Vezano za to, očekuje se i da će osobe starije životne dobi iskazati više žaljenja zbog smanjenja izbora i prilika za uspješnu potragu za odgovarajućim ciljevima.
2. U skladu s rezultatima dosadašnjih istraživanja koja pokazuju značajne dobne i spolne razlike u konfliktu prilikom donošenja odluka, za pretpostaviti je da će žene i mlađe odrasle osobe doživjeti manji konflikt pri donošenju odluka. Nadalje, očekuje se da neće postojati značajna razlika između muškaraca i žena u sklonosti uspoređivanju, ali se očekuje značajna dobna razlika kod koje će doći do smanjenja sklonosti korištenja usporedbi s godinama zbog rizika i gubitaka koji se povećavaju s godinama. Također se očekuje razlika ovisno o području uspoređivanja, pri čemu je za pretpostaviti da će uspoređivanje biti češće u području postignuća, jer su pojedinci skloniji priznavanju uspoređivanja s drugima u ovoj domeni, nego li u domeni socijalne uspješnosti. Uz to je moguće očekivati i češće korištenje lateralnih, silaznih i temporalnih usporedbi, jer se posljedice uzlaznog uspoređivanja procjenjuju kao manje pozitivne od posljedica korištenja drugih usporedbi. Očekuje se da neće postojati značajne razlike s obzirom na

spol, vrstu i područje uspoređivanja u posljedicama korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi. Konačno, za pretpostaviti je da će postojati razlike u mudrosti između muškaraca i žena te razlike u razvijenosti pojedinih dimenzija mudrosti, no ne očekuje se značajna dobna razlika jer mudrost ovisi o mnogim komponentama, neovisno o dobi.

3. Budući da su dosadašnja istraživanja pokazala značajnu negativnu povezanost informiranosti i poznavanja rizika prilikom donošenja odluke i intenziteta žaljenja za očekivati je da će pojedinci zaista manje žaliti ukoliko su sigurniji u vlastitu odluku. Nadalje se očekuje da će osobe s razvijenijim dimenzijama mudrosti doživjeti manji intenzitet žaljenja, jer one gledaju na prošlost sa zahvalnošću, pokušavaju udovoljiti zahtjevima sadašnjosti i razmatraju budućnost s odgovornošću. Konačno, očekuje se da će s porastom dobi postojati manja sklonost uspoređivanju, kako s drugima, tako i sa samim sobom te se ujedno očekuje da će pojedinci doživljavati manji intenzitet žaljenja korištenjem socijalnih i temporalnih usporedbi, zbog samih motiva koji se nalaze u podlozi uspoređivanja.

3. METODA

3.1. Ispitanici

U ispitivanju su sudjelovala 284 ispitanika iz Republike Hrvatske. Uzorak su činili ispitanici različitih živote dobi. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 99 muškaraca, čija je prosječna životna dob bila 35 godina ($M_M = 34.79$, $sd_M = 13.699$) te ukupno 185 žena, čija je prosječna dob bila 27 godina ($M_{\text{ž}} = 27.03$, $sd_{\text{ž}} = 9.271$). Ispitanici su zbog prirode istraživanja podijeljeni u 4 dobne skupine. Prvu dobnu skupinu obuhvaćali su pojedinci do 21. godine starosti, njih 71 ($M = 19.86$, $sd = 1.199$), drugu skupinu obuhvaćali su pojedinci u dobi od 22 do 29 godina ($M = 24.57$, $sd = 2.348$), njih 118. Treću skupinu sačinjavali su osobe u dobi od 30 do 39 godina ($M = 33.68$, $sd = 2.956$), njih 40, dok su četvrtu skupinu obuhvaćali ispitanici od 40 i više godina ($M = 50.73$, $sd = 6.199$), njih 55. Ova vrsta podjele napravljena je sukladno Eriksonovim fazama razvoja, pri čemu je prvu dobnu skupinu ispitanika, koja se odnosi na ispitanike do 21. godine života moguće smatrati adolescentima. Kao druga dobna skupina odabrane su osobe od 22 do 29 godina- mlađi odrasli, upravo zato što je ovaj period života pred sobom nosi mnoge izazove i zadatke, poput oblikovanja identiteta, stvaranja intimnih veza, osamostaljenja i tome slično. Treću dobnu skupinu čine osobe u dobi od 30 do 39 godina, kada se događa *kriza tridesetih godina*. Odnosno, u ovom periodu osobe trebaju poduprijeti ideje stvorene u dvadesetim godinama ili pak trebaju stvoriti bazu za nove živote strukture. Konačno, četvrta dobna skupina obuhvaća pojedince starije od 40 godina, što zapravo predstavlja tranziciju iz prve odrasle dobi u drugu odraslu dob. Evidentno je da nema prave skupine osoba starije životne dobi. Svi ispitanici iznad 40 godina su svrstani u jednu skupinu, jer u protivnom ne bi bilo dovoljno ispitanika za provođenje potrebnih analiza.

3.2.Mjerni instrumenti

3.2.1. Skala žaljenja nakon donesenih odluka (*Decision regret scale*, O'Connor, 1996)
U svrhu ovog istraživanja korištena je O'Connor-ova Skala žaljenja nakon donesenih odluka (*Decision regret scale*, O'Connor, 1996) koja mjeri tjeskobu ili kajanje nakon donesenih odluka iz određene domene funkcioniranja. Za potrebe šireg istraživanja skala je prevedena s engleskog jezika te je Cronbach alpha koeficijent iznosio 0.85 za domenu žaljenja zbog odluka donesenih u vezi sa socijalnim funkcioniranjem te 0.92 za domenu žaljenja zbog odluka donesenih u vezi s postignućima. U kratkom uvodnom dijelu ispitanike se potiče da se prisjete prve odluke koju su donijeli u vezi željene domene funkcioniranja (u ovom slučaju su to bile domena socijalnog funkcioniranja te domena postignuća), a potom se od njih traži da na ljestvici Likertovog tipa od 5 stupnjeva (1- *U potpunosti se slažem* do 5- *U potpunosti se ne slažem*) označe onaj broj koji iskazuje njihovo (ne)slaganje s navedenim česticama. Skala se sastoji od ukupno 5 čestica za svaku domenu, a primjer čestice je: „*To je bila dobra odluka*“ ili „*Žao mi je zbog odluke koju sam donio*“. Dvije od pet čestica se boduju obrnuto, a veći rezultat označava više žaljenja zbog donesene odluke.

3.2.2. Skala žaljenja (*Regret scale*, Schwartz, Ward, Monterosso, Lyubomirsky, White i Lehman, 2002)

Skala žaljenja namijenjena je ispitivanju općeg žaljenja nakon donesenih odluka. Sastoji se od pet čestica, od kojih četiri opisuju način razmišljanja koji odgovara žaljenju nakon odluke (npr. „*Uvijek kad donesem neku odluku, razmišljam o tome što bi se dogodilo da sam odabrao drugačije*“), dok posljednja čestica opisuje način razmišljanja osobe koja ne žali nakon donesene odluke („*Jednom kad donesem odluku ne osvrćem se natrag*“). Upravo se posljednja čestica boduje obrnuto, za razliku od ostalih. Ispitanici su procjene žaljenja davali na skali Likertovog tipa od 5 stupnjeva (1- *U potpunosti se ne slažem*, 5- *U potpunosti se slažem*). Veći ukupan rezultat ukazuje na veći stupanj žaljenja zbog donesenih odluka. Za potrebe šireg istraživanja skala je prevedena s engleskog jezika, a Cronbach-ov α iznosio je 0.66.

3.2.3. Skala donošenja odluka (*Decision Conflict Scale*, O'Connor, 1993)

Skala donošenja odluka mjeri konflikt koji se može javiti tijekom donošenja odluke, a koji nastaje zbog nesigurnosti ishoda i mogućeg rizika koji odluka nosi sa sobom. Odnosno, preciznije rečeno, skala mjeri: informiranost o određenoj odluci, jasnoću vrijednosti prednosti i rizika odluke, socijalnu potporu pri donošenju odluke, nesigurnost u odluku te djelotvornost-

odnosno zadovoljstvo odlukom. Skala se sastoji od 16 čestica, od kojih tri ispituju informiranost o opcijama (npr. *Znam koje opcije imam na raspolaganju*), tri ispituju vrijednosti-svijest o rizicima i prednostima (npr. *Svjestan sam koji su mi rizici i posljedice najbitniji*), tri ispituju potporu (npr. *Imam dovoljno potpore drugih kada donosim odluku*), tri ispituju nesigurnost (npr. *Siguran sam u ono što ću odabrati*), a posljednje četiri ispituju djelotvornost ili zadovoljstvo odlukom (npr. *Moja odluka pokazuje što mi je važno*). Ispitanici su procjene aspekata donošenja odluka davali na skali Liketovog tipa od 5 stupnjeva (1- *Uopće se ne odnosi na mene*, 5- *U potpunosti se odnosi na mene*). Veći ukupan rezultat ukazuje na nepostojanje konflikta prilikom donošenja odluke. Za potrebe šireg istraživanja skala je prevedena s engleskog jezika, a Cronbach alpha je iznosio 0.92.

3.2.4. **Upitnik socijalnih i temporalnih usporedbi** (Ćubela, 2001; prema Tucak, Lacković-Grgin, Penezić i Nekić, 2005)

Upitnik socijalnih i temporalnih usporedbi mjeri čestinu i posljedice socijalnih i temporalnih usporedbi na području postignuća, socijalne uspješnosti i zdravlja. Upitnik sadrži pet čestica kojima se procjenjuje čestina **socijalnih** (uzlazne, lateralne i silazne) i **temporalnih** (usporedba sadašnjeg stanja s prošlim te sadašnjeg s očekivanim budućim) usporedbi te pet čestica kojima se mjere posljedice tih usporedbi, pri čemu se misli na osjećaje koje te usporedbe izazivaju. Za potrebe ovog istraživanja korišteni su dijelovi upitnika koji se odnose na ispitivanje socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti. Pri ispitivanju čestine usporedbi ispitanici su odgovarali na pet-stupanjskoj skali, pri čemu su trebali označiti koliko često se uspoređuju na navedeni način, a odgovori su glasili: Nikad, rijetko, ponekad, često i uvijek. Tipična čestica za mjerenje čestine socijalnih usporedbi glasi: „*Kad razmišljam o tome što sam u životu postigao uspoređujem se s osobama koje su u tom pogledu uspješnije od mene*“. Tipična čestica za mjerenje čestine temporalnih usporedbi glasi: „*Kad razmišljam o tome što sam u životu postigao uspoređujem svoja sadašnja postignuća s nekadašnjima*“. Za ispitivanje posljedica usporedbi korištena je također pet-stupanjska skala na kojoj su ispitanici trebali označiti kako se obično osjećaju kada se uspoređuju s drugim pojedincima ili samim sobom u drugim vremenskim točkama, a odgovori su glasili: Vrlo loše, uglavnom loše, niti dobro, niti loše, uglavnom dobro i vrlo dobro. Tipična čestica za ispitivanje posljedica socijalnih usporedbi glasi: „*Kako se obično osjećate kad se uspoređujete s osobama koje su po svojim postignućima bolje od Vas?*“. Tipična čestica za ispitivanje posljedica temporalnih usporedbi glasi: „*Kako se obično osjećate kad uspoređujete svoje sadašnje postignuće sa svojim nekadašnjim postignućima?*“

3.2.5. Trodimenzionalna skala mudrosti (3D-WS, Ardel, 2003)

Mudrost je zahvaćena putem kognitivne, refleksivne i afektivne dimenzije *Trodimenzionalne skale mudrosti*. Skala se sastoji od 39 čestica, od kojih se 14 čestica odnosi na kognitivnu dimenziju, 12 na refleksivnu, a 13 na afektivnu. Skala je konstruirana za ispitivanje mudrosti starije populacije. Čestice kognitivne dimenzije mjere nedostatak spoznajnih svojstava, odnosno, sedam čestica mjeri nemogućnost ili pak nespremnost temeljitog razumijevanja neke situacije ili nekog fenomena (npr. *Neznanje je blaženo.*), dvije čestice mjere tendenciju da se na svijet gleda izričito kao na crn ili bijel (npr. *Ljudi su ili dobri ili loši.*), četiri čestice mjere izbjegavanje nejasnoća i neizvjesnosti u životu (npr. *Postoji samo jedan ispravan način za nešto napraviti.*) te konačno jedna čestica mjeri nesposobnost donošenja važnih životnih odluka („*Neodlučan sam kada treba donijeti važnu odluku čak i nakon što razmišljam o njima*“). Sedam čestica refleksivne dimenzije mjeri sposobnost i želju da se na fenomene i događaje gleda iz druge perspektive (Npr. *Uvijek problem pokušavam razmotriti sa svih strana.*), dok preostalih pet čestica ispituje prisutnost subjektivnosti i projekcija te nedostatak samosvijesti (Npr. *Često stvari krenu potpuno krivo, a da ja nisam odgovoran za to.*). Tri čestice afektivne dimenzije mjere postojanje brižnih i pozitivnih emocija te ponašanja prema drugim pojedincima (Npr. *Ponekad duboko suosjećam sa svima.*), a preostalih 10 čestica ispituje postojanje indiferentnih i negativnih emocija i ponašanja prema drugim ljudima (Npr. *Ponekad ne žalim druge ljude niti kad imaju probleme.*). Neke od čestica refleksivne i afektivne dimenzije se boduju obrnuto da bi se izbjegao efekt davanja socijalno poželjnih odgovora. Ispitanici su svoje odgovore davali na dvije 7-stupanjske skale, gdje se raspon odgovora kretao od 1- *U potpunosti se slažem* do 7- *Potpuno se ne slažem* te od 1- *U potpunosti se odnosi na mene* do 7- *Uopće se ne odnosi na mene*.

Za potrebe šireg istraživanja skala je prevedena s engleskog jezika te je provedena validacija uz pomoć eksploratorne faktorske analize (detaljniji prikaz faktorske analize nalazi se u Prilozima), korištenjem metode svođenja na zajedničke faktore (s multiplim R^2 na dijagonali), bez rotacije. Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti ovako dobivene skale je visok i iznosi 0.82.

3.3. Postupak

Ispitivanje je provedeno u Republici Hrvatskoj na prigodnom uzorku ispitanika različite životne dobi. Ispitivanje je trajalo od veljače do lipnja 2014. godine, kako bi se prikupio što veći broj ispunjenih upitnika. Najveći dio ispitanika je ispunio internetsku verziju upitnika, konstruiranu za potrebe istraživanja. Internetska verzija upitnika može se pronaći na stranici <https://docs.google.com/forms/d/1Uyd2sF7pLGsf5skCPX7UBHW7LhifX30XoKnqXOvRaIc/viewform>. S obzirom da se internetskom verzijom upitnika nije uspio prikupiti dovoljan broj ispitanika srednje i starije životne dobi, izrađena je i klasična forma (papir-olovka) upitnika. Ispitanicima koji su upitnike popunjavali na klasičan način (papir-olovka) (njih 70) isti su podijeljeni na području Zadarske županije te im je rečeno da se uz svaki upitnik nalazi i pismena uputa o načinu ispunjavanja. Ispitanici su ispunili: „Upitnik sociodemografskih podataka“, „Skalu žaljenja nakon donesenih odluka“, „Skalu žaljenja“, „Skalu donošenja odluka“, „Upitnik socijalnih i temporalnih usporedbi“ i „Trodimenzionalnu skalu mudrosti“. Svi ispitanici su kratko informirani o istraživanju, nakon čega su zamoljeni za pristanak da u njemu sudjeluju. Prosječno vrijeme primjene instrumenata bilo je oko 25 minuta.

Uputa za rad je glasila: „Upitnik koji se nalazi pred Vama najprije pogledajte i upoznajte, a nakon toga pristupite radu. Na prvoj stranici Upitnika traže se od Vas opći podaci na koje trebate odgovoriti. Kad to obavite nastavite s radom. Na svakoj idućoj stranici slijedi niz tvrdnji na koje ćete odgovarati na način kako je napisano u uputi koja je otisnuta na vrhu svake stranice. Tu uputu pažljivo pročitajte i u skladu s njom bilježite svoje odgovore. Pri tome ste dužni odgovoriti na svaku tvrdnju. Kako ste se imali prilike uvjeriti, ispitivanje je anonimno, a od Vas se traže samo iskreni odgovori. Zahvaljujem na suradnji!“

Iz analiza su bili isključeni neupotrebljivi rezultati, a takvih je bio relativno mali broj, i odnosili su na rezultate onih sudionika koji su upitnik ispunjavali klasičnom metodom te koji ga nisu popunili u skladu s uputama (preskakali su pojedine čestice, nisu ispunili sve skale upitnika ili su pak sustavno zaokruživali isti broj na velikom broju čestica).

Moguće je navesti ograničenja vezano za samu primjenu upitnika, a odnosi se na činjenicu da su svi rezultati tretirani kao jednaki, bez obzira na način ispitivanja. Odnosno nije provjeravan eventualni efekt utjecaja načina ispitivanja (tradicionalnom metodom i metodom internetskog ispunjavanja upitnika) na same rezultate. Drugo ograničenje se odnosi na to da su svi ispitanici koji su upitnik popunjavali tradicionalnom metodom bili s područja Zadarske županije, stoga se uzorak ispitanika može smatrati djelomično prigodnim.

4. REZULTATI

4.1.Deskriptivni parametri ispitivanih varijabli

Tablica 1

Osnovni deskriptivni parametri ispitivanih varijabli na uzorku ispitanika različite dobi (N= 284).

Varijabla	M	SD
Dob	29,74	11,602
Žaljenje - Socijalno funkcioniranje _ukupno	2,16	0,846
Žaljenje Postignuća _ukupno	2,18	0,975
Opće žaljenje ukupno	2,96	0,823
Donošenje odluka _ukupno	3,73	0,701
Socijalne usporedbe _postignuća _osjećaji ukupno	3,54	0,624
Kognitivna dimenzija mudrosti	4,26	0,821
Refleksivna dimenzija mudrosti	4,24	0,755
Afektivna dimenzija mudrosti	4,42	1,042

U Tablici 1 prikazana je deskriptivna analiza rezultata dobivenih primjenom „Upitnika sociodemografskih podataka“ „Skale žaljenja nakon donesenih odluka“, „Skale žaljenja“, „Skale donošenja odluka“, „Upitnika socijalnih i temporalnih usporedbi“ i „Trodimenzionalne skale mudrosti“.

4.2. Razlike između muškaraca i žena te između ispitanika različite životne dobi u iskustvu žaljenja ovisno o domeni funkcioniranja (socijalno funkcioniranje i postignuća) te razlike u intenzitetu žaljenja vezano za odluke zbog postignuća i odluke u vezi socijalnog funkcioniranja

Prvi problem bio je utvrditi postojanje eventualnih razlika između muškaraca i žena te između ispitanika različitih dobnih skupina u iskustvu žaljenja ovisno o domeni funkcioniranja (socijalno funkcioniranje i postignuća) te utvrditi žale li pojedinci više zbog odluka koje su donijeli u vezi socijalnog funkcioniranja ili zbog odluka vezanih za postignuća. Kako bi ispitali željeno, provedena je analiza varijance za nezavisne uzorke, čiji su rezultati prikazani u Tablici 3 te su u Tablici 2 prikazani deskriptivni parametri za ispitivane varijable.

Tablica 2

Deskriptivni parametri iskustva žaljenja zbog odluka donesenih u vezi socijalnog funkcioniranja i postignuća.

Varijable	Muškarci								Žene							
	Do 21 godinu		22-29 god		30-39 god		40 i više god		Do 21 godinu		22-29 god		30-39 god		40 i više god	
	Mm	sdm	Mm	sdm	Mm	sdm	Mm	sdm	Mž	sdž	Mž	sdž	Mž	sdž	Mž	sdž
Žaljenje zbog odluka vezanih za socijalno funkcioniranje	2.50	0.208	2.19	0.149	2.12	0.191	2.62	0.145	2.15	0.112	2.02	0.181	2.04	0.181	1.98	0.177
Žaljenje zbog odluka vezanih za postignuća	2.15	0.240	2.05	0.173	1.88	0.221	2.70	0.167	2.28	0.130	2.16	0.103	1.96	0.210	1.95	0.205

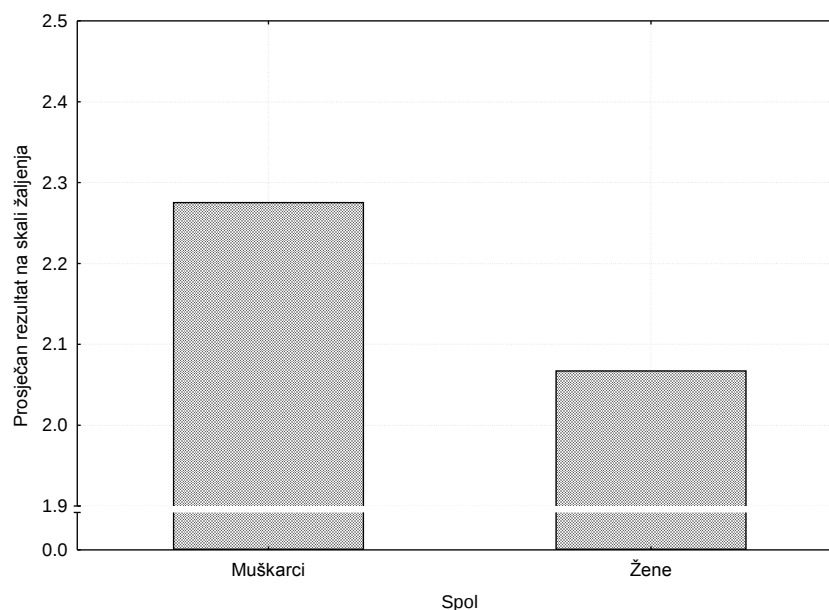
Tablica 3

Prikaz značajnosti razlika s obzirom na spol i dobnih razlika u žaljenju zbog odluka vezanih za socijalno funkcioniranje i za postignuća te prikaz značajnosti razlika u iskustvu žaljenja zbog odluka vezanih za postignuća i zbog odluka vezanih za socijalno funkcioniranje, analizom varijance za nezavisne uzorke.

Varijabla	df	F	p
Spol	1	3,761	0,053
Dob	3	1,716	0,164
Spol*Dob	3	2,358	0,072
Žaljenje_domena	1	0,952	0,330
Žaljenje*spol	1	2,873	0,091
Žaljenje*dob	3	0,484	0,694
Žaljenje*spol*dob	3	1,005	0,391

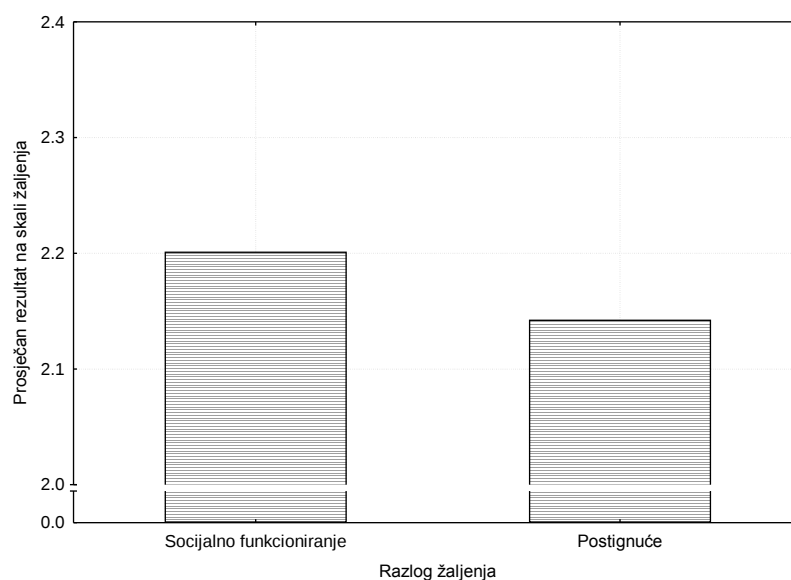
*p<0.05

Nisu utvrđene značajne razlike s obzirom na spol niti dobne razlike u žaljenju, no razina značajnosti kod spola je bila vrlo blizu granice značajnosti ($p = 0,053$).

Slika 1. Žaljenje nakon donošenja odluke s obzirom na spol

Kao što je vidljivo na grafičkom prikazu postoji tendencija da muškarci postižu nešto više rezultate na skali žaljenja ($M_M=2.28$, $sd_M= 0.294$), tj. da su nešto skloniji žaljenju nakon donošenja odluka od žena ($M_{\bar{z}}= 2.08$, $sd_{\bar{z}}= 0.117$).

Slika 2. Žaljenje zbog odluka donijetih u vezi socijalnog funkcioniranja i u vezi postignuća

Iz grafičkog prikaza je vidljivo da nema značajne razlike u iskustvu žaljenja ovisno o domeni funkcioniranja.

4.3. Razlike u konfliktu prilikom donošenja odluka, korištenju socijalnih i temporalnih usporedbi te u dimenzijama mudrosti između muškaraca i žena te ispitanika različite životne dobi

Drugi problem ovog istraživanja bio je ispitati postoje li razlike između muškaraca i žena te između ispitanika različite životne dobi s obzirom na konflikt prilikom donošenja odluka, korištenje socijalnih i temporalnih usporedbi te dimenzije mudrosti.

4.3.1. Konflikt prilikom donošenja odluka

Rezultati prvih provedenih analiza vezane za konflikt prilikom donošenja odluka prikazani su u Tablici 4 i Tablici 5.

Tablica 4

Prikaz značajnosti razlika s obzirom na spol u konfliktu prilikom donošenja odluka primjenom t-testa za nezavisne uzorke (df= 284).

Parametar	N _{muškarci}	N _{žene}	M _{muškarci}	M _{žene}	SD _{muškarci}	SD _{žene}	t	p
Konflikt prilikom donošenja odluke	99	185	3,725	3,733	0,657	0,725	0,088	0,93

Nisu utvrđene značajne razlike s obzirom na spol u konfliktu prilikom donošenja odluka.

Tablica 5

Prikaz značajnosti dobnih razlika u konfliktu prilikom donošenja odluka primjenom jednosmjerne analize varijance (df= 3.280).

Dob:	Do 21 god	22 – 29 god	30 – 39 god	40 i više god
N	71	118	40	55
M	3,65	3,81	3,75	3,65
SD	0,701	0,730	0,609	0,698
F	1,077			
p	0,359			

Nisu utvrđene značajne dobne razlike u konfliktu prilikom donošenja odluka.

4.3.2. Socijalne i temporalne usporedbe

Prije prikaza rezultata ovog istraživačkog problema, u Tablici 6 prikazani su deskriptivni parametri varijabli korištenih pri ispitivanju čestine korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi.

Tablica 6

Deskriptivni parametri varijabli korištenih pri ispitivanju čestine korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi

Varijabla	M	SD
Spol		
Muškarci	2.64	0.568
Žene	2.85	0.428
Dob		
Do 21 godinu	3.15	0.320
22-29 god	2.95	0.415
30-39 god	2.51	0.531
40 i više god	2.38	0.344
Područje usporedbi		
Postignuće	2.86	0.494
Socijalna uspješnost	2.64	0.510
Vrsta usporedbi		
Uzlazne	2.64	0.490
Lateralne	2.72	0.488
Silazne	2.24	0.344
Temporalne sadašnjost-prošlost	3.09	0.358
Temporalne sadašnjost-budućnost	3.03	0.380

S obzirom da postavljeni problem zahtijeva ispitivanje razlika s obzirom na spol i dobnih razlika u čestini različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti, provedena je analiza varijance za nezavisne uzorke čiji su rezultati prikazani u Tablici 7.

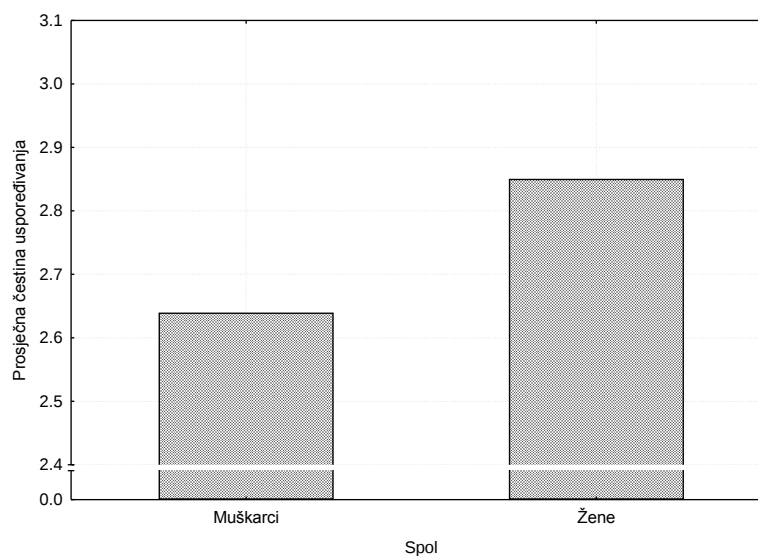
Tablica 7

Prikaz značajnosti razlika s obzirom na spol i dobnih razlika u čestini korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti.

Varijabla	df	F	P
Spol	1	4,281*	0,039
Dob	3	12,391**	0,000
Spol*dob	3	2,396	0,069
Područje	1	27,381**	0,000
Područje*spol	1	0,342	0,559
Područje*dob	3	0,581	0,628
Područje*spol*dob	3	0,545	0,652
Vrsta	4	65,742**	0,000
Vrsta*spol	4	0,802	0,524
Vrsta*dob	12	2,047*	0,018
Vrsta*spol*dob	12	0,512	0,908
Područje*vrsta	4	1,029	0,391
Područje*vrsta*spol	4	0,187	0,945
Područje*vrsta*dob	12	1,615	0,082
Područje*vrsta*spol*dob	12	0,736	0,717

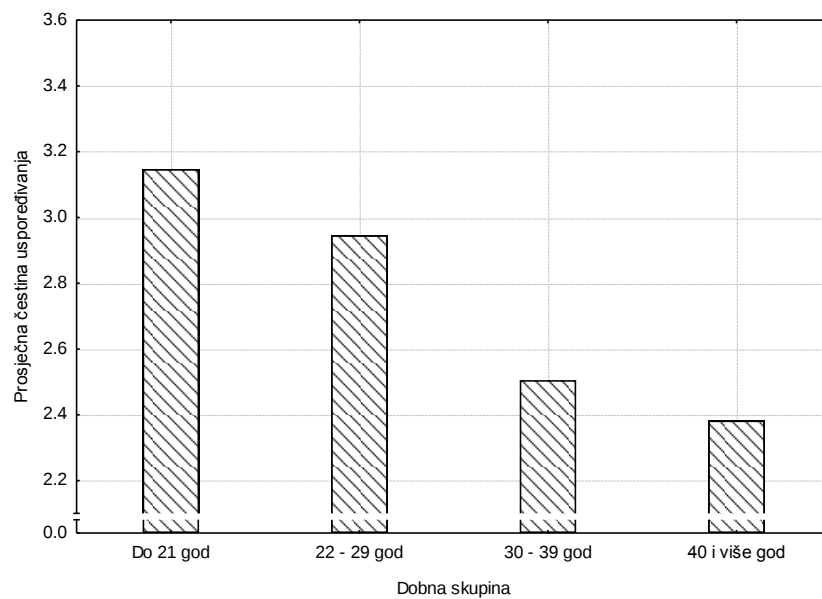
*p<0.05

Iz Tablice 7 vidljivo je da su utvrđeni glavni efekti spola, dobi, područja uspoređivanja i vrste usporedbi te značajna interakcija vrste usporedbi s dobi. Iz Tablice 6 vidljivo je da je uspoređivanje češće u području postignuća nego u području socijalne uspješnosti (Slika 5.), a najčešća vrsta usporedbi su temporalne (Slika 6.), dok su silazne najmanje zastupljene.

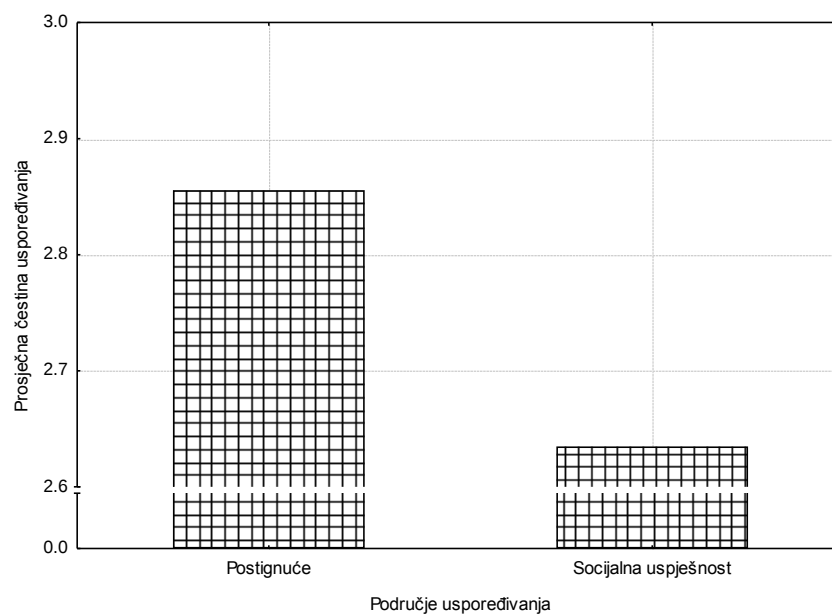
Slika 3. Prosječna čestina uspoređivanja kod muškaraca i žena

Kao što je vidljivo na grafičkom prikazu, muškarci su manje skloni uspoređivanju s drugima.

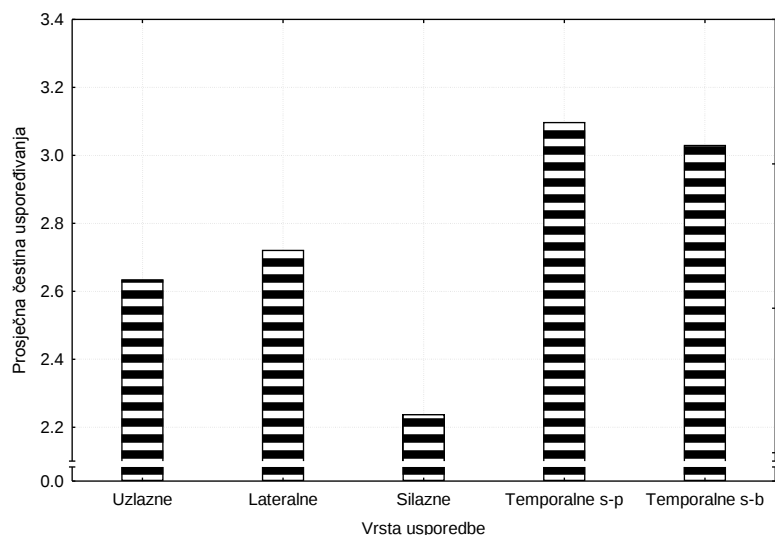
Slika 4. Prosječna čestina uspoređivanja kod ispitanika različitih dobnih skupina

Kao što je vidljivo na grafičkom prikazu, osobe starije dobi općenito su manje sklone uspoređivanju s drugima.

Slika 5. Prosječna čestina uspoređivanja u područjima postignuća i socijalne uspješnosti

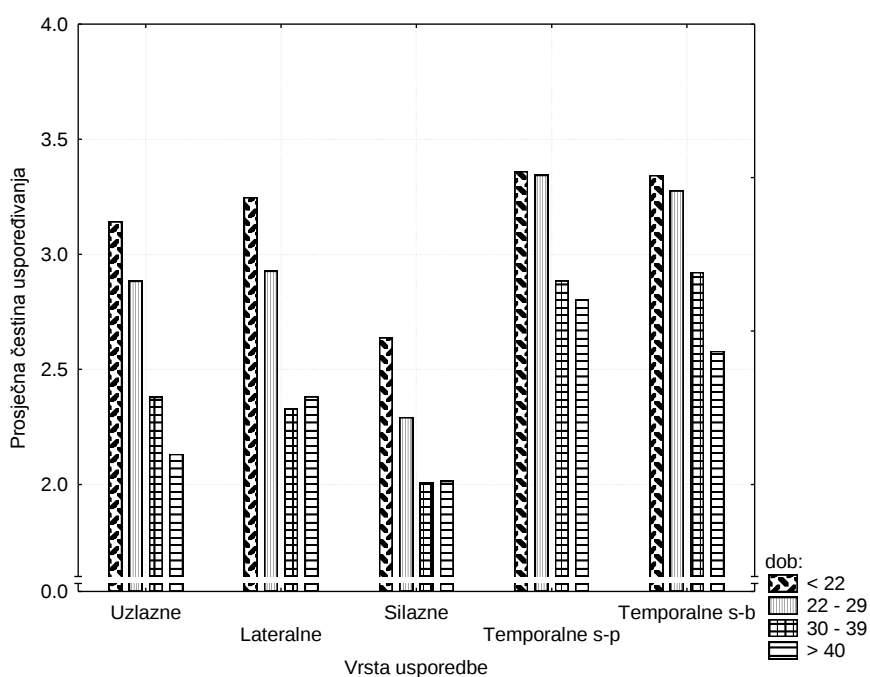
Iz grafičkog prikaza je vidljivo da je uspoređivanje češće u području postignuća nego u području socijalne uspješnosti.

Slika 6. Prosječne čestine uspoređivanja prilikom korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi

Iz grafičkog prikaza je vidljivo da su najčešće korištene vrste usporedbi temporalne, dok su silazne najmanje korištene.

Što se tiče interakcije vrste usporedbi i dobi, bilo je potrebno utvrditi smjer razlika, a to je provedeno post hoc testiranjem Fisherovim testom, čiji su rezultati prikazani na Slici 7. Rezultati pokazuju da nema značajne razlike u čestini korištenja silaznih, uzlaznih, lateralnih ili temporalnih usporedbi između ispitanika u različitim dobnim skupinama.

Slika 7. Prosječna čestina korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi kod ispitanika različitih dobnih skupina

Prije prikaza daljnjih rezultata ovog istraživačkog problema, u Tablici 8 su prikazani deskriptivni parametri varijabli korištenih pri ispitivanju posljedica korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi.

Tablica 8

Deskriptivni parametri varijabli korištenih pri ispitivanju posljedica korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi

Varijabla	M	SD
Spol		
Muškarci	3.64	0.296
Žene	3.46	0.298
Dob		
Do 21 godinu	3.47	0.309
22-29 god	3.65	0.290
30-39 god	3.63	0.391
40 i više god	3.44	0.165
Područje usporedbi		
Postignuće	3.56	0.332
Socijalna uspješnost	3.53	0.291
Vrsta usporedbi		
Uzlazne	3.24	0.348
Lateralne	3.68	0.187
Silazne	3.42	0.155
Temporalne sadašnjost-prošlost	3.70	0.272
Temporalne sadašnjost-budućnost	3.69	0.254

S obzirom da postavljeni problem zahtijeva ispitivanje razlika s obzirom na spol i dob u posljedicama različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti, provedena je analiza varijance za nezavisne uzorke čiji su rezultati prikazani u Tablici 9.

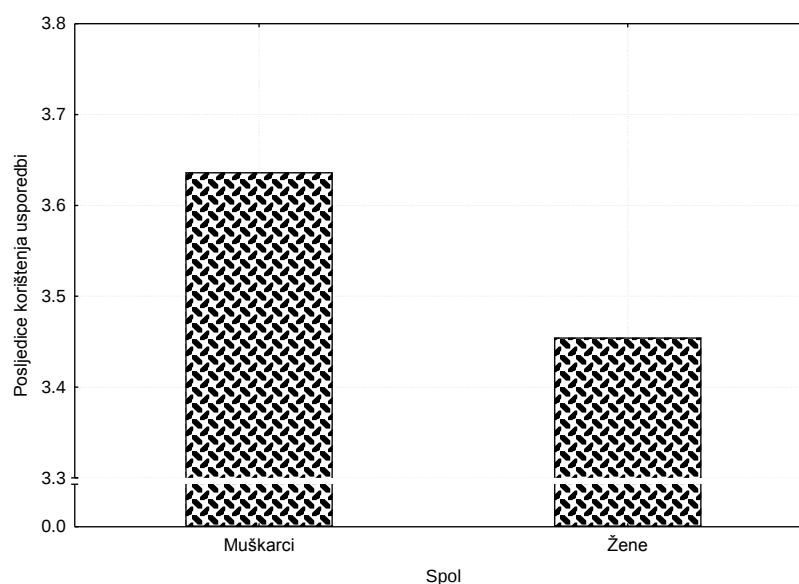
Tablica 9

Prikaz značajnosti razlika s obzirom na spol i dob u posljedicama korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti.

Varijabla	df	F	P
Spol	1	5,277*	0,022
Dob	3	2,009	0,113
Spol*dob	3	2,172	0,092
Područje	1	1,278	0,259
Područje*spol	1	0,477	0,490
Područje*dob	3	0,831	0,478
Područje*spol*dob	3	2,020	0,111
Vrsta	4	29,676**	0,000
Vrsta*spol	4	5,138**	0,000
Vrsta*dob	12	3,711**	0,000
Vrsta*spol*dob	12	1,632	0,077
Područje*vrsta	4	3,192*	0,013
Područje*vrsta*spol	4	0,711	0,584
Područje*vrsta*dob	12	1,657	0,071
Područje*vrsta*spol*dob	12	0,635	0,813

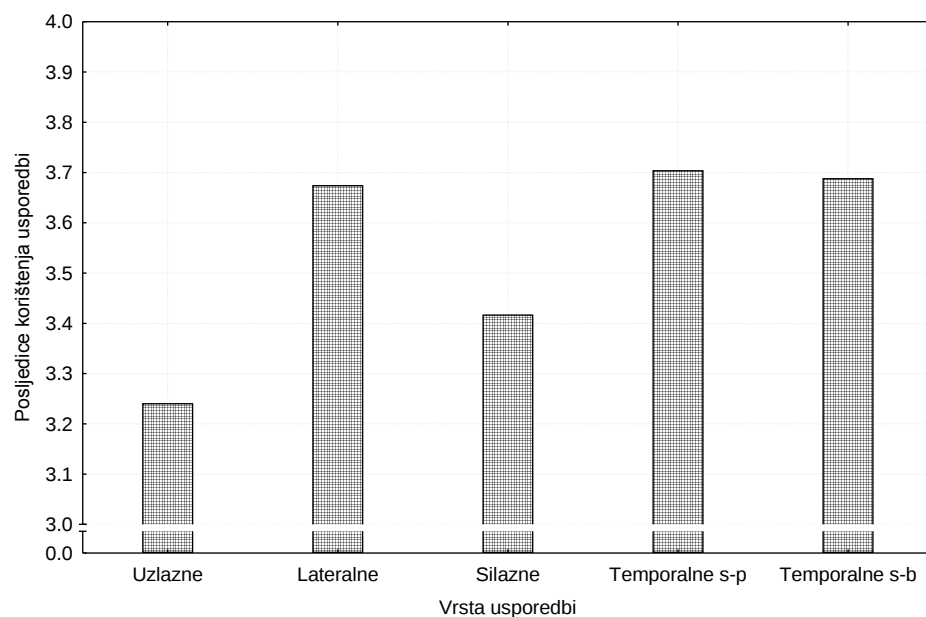
*p<0.05

Iz Tablice 9 vidljivo je da su utvrđeni glavni efekti spola i vrste usporedbi te značajne interakcije vrste usporedbi sa spolom i dobi te područja uspoređivanja s vrstom usporedbi.

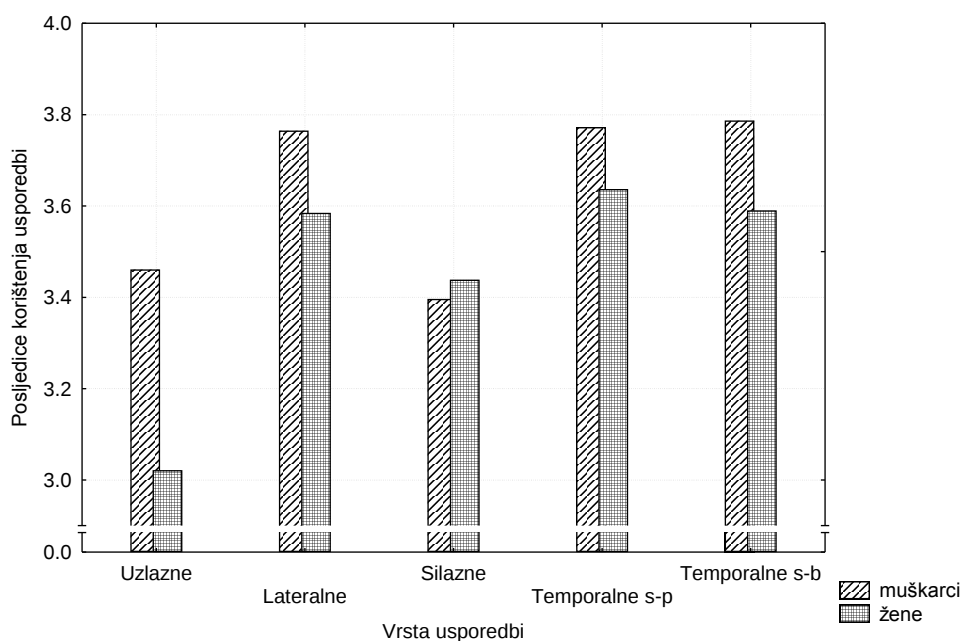
Slika 8. Posljedice korištenja usporedbi s obzirom na spol

Kao što je vidljivo iz grafičkog prikaza, muškarci doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja usporedbi.

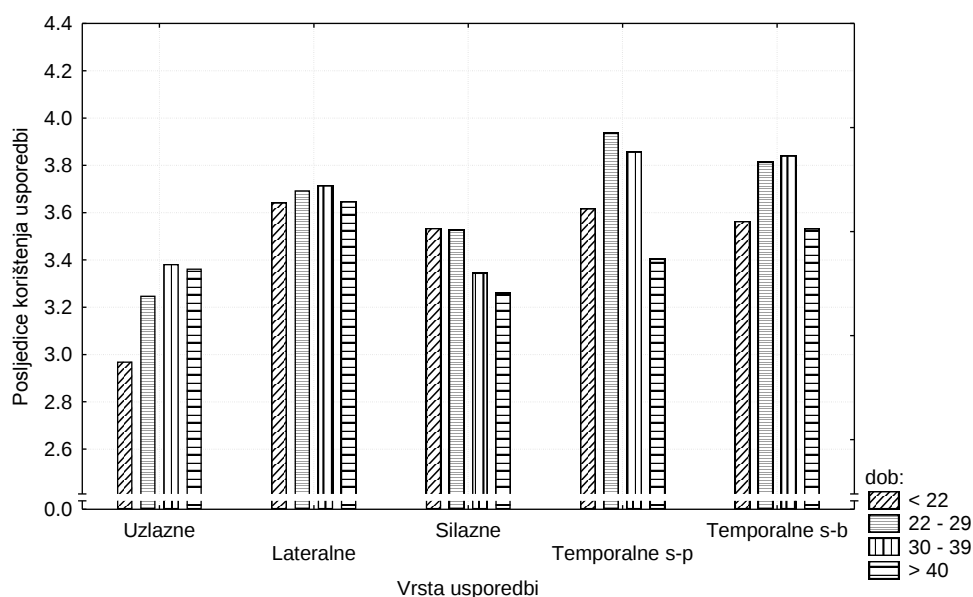
Slika 9. Posljedice korištenja usporedbi s obzirom na različite vrste socijalnih i temporalnih usporedbi

Osobe doživljavaju pozitivnije posljedice korištenjem temporalnih usporedbi, a najlošije posljedice nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi.

Slika 10. Posljedice korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi s obzirom na spol.

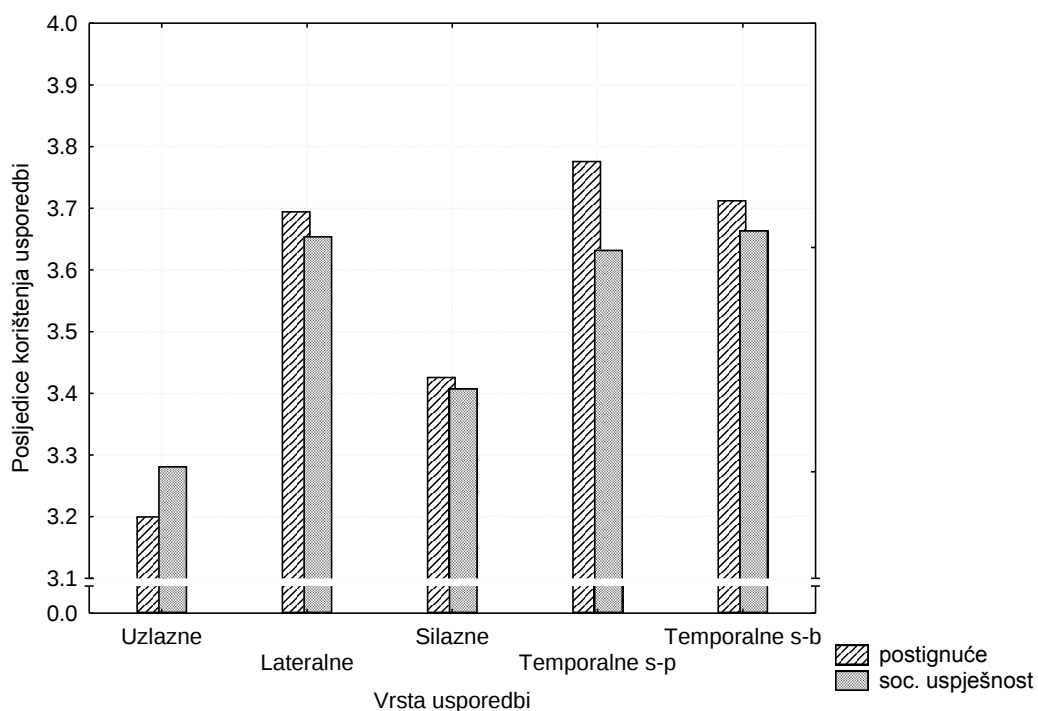
Značajna interakcija vrste usporedbi i spola prikazana na Slici 10. ukazuje na to da se žene osjećaju lošije od muškaraca kada koriste uzlazne usporedbe, no post hoc testiranjem Fisherovim testom nisu utvrđene značajne razlike u posljedicama korištenja uzlaznih usporedbi između muškaraca i žena.

Slika 11. Posljedice korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u različitim dobnim skupinama.

Što se tiče značajne interakcije vrste usporedbi i dobi, post hoc testiranjem Fisherovim testom, utvrđeno je da ispitanici mlađi od 22 godine doživljavaju najmanje ugodne posljedice nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi, dok između drugih vrsta usporedbi nisu dobivene značajne razlike (Slika 11).

Konačno, što se tiče značajne interakcije područja uspoređivanja i vrste usporedbi, post hoc testiranjem Fisherovim testom, utvrđeno je da ispitanici doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi u području socijalne uspješnosti, nego nakon korištenja istih u području postignuća (Slika 12). Također je utvrđeno da ispitanici doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja obje vrste temporalnih usporedbi u domeni postignuća, nego kad ih koriste u domeni socijalne uspješnosti. Razlike u posljedicama nakon korištenja lateralnih i silaznih socijalnih usporedbi nisu dobivene niti za domenu postignuća niti za domenu socijalne uspješnosti.

Slika 12. Posljedice korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi ovisno o području usporedbe.

4.3.3. Dimenzije mudrosti

Prije prikaza rezultata ovog istraživačkog problema, u Tablici 10 prikazani su deskriptivni parametri varijabli korištenih pri ispitivanju razlika u dimenzijama mudrosti.

Tablica 10

Deskriptivni parametri varijabli korištenih pri ispitivanju razlika u dimenzijama mudrosti.

Varijabla	M	SD
Spol		
Muškarci	4.12	0.133
Žene	4.37	0.164
Dob		
Do 21 god	4.12	0.092
22-29 god	4.37	0.184
30-39 god	4.23	0.254
40 i više god	4.23	0.177
Dimenzija mudrosti		
Kognitivna	4.24	0.208
Refleksivna	4.18	0.174
Afektivna	4.35	0.240

S obzirom da postavljeni problem zahtijeva ispitivanje razlika s obzirom na spol i dobnih razlika u dimenzijama mudrosti, provedena je analiza varijance za nezavisne uzorke, čiji su rezultati prikazani u Tablici 11.

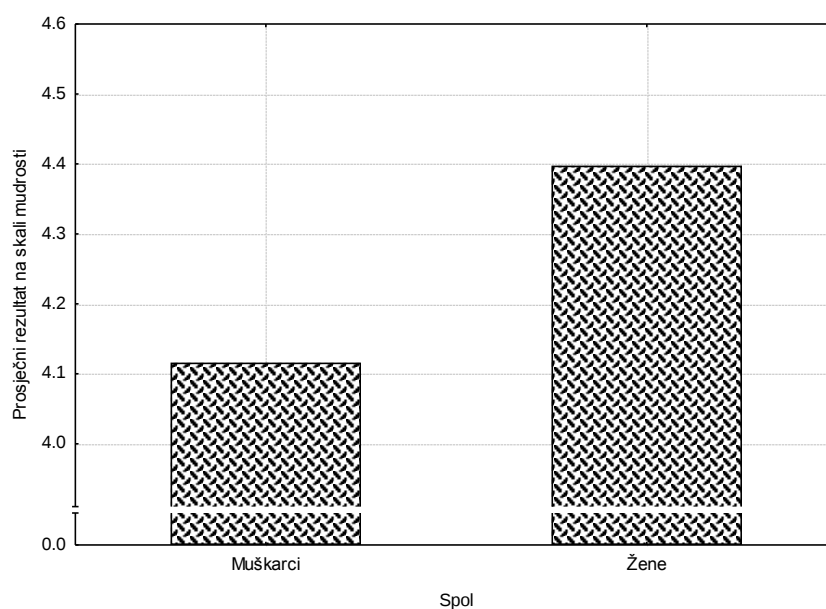
Tablica 11

Prikaz značajnosti razlika s obzirom na spol i dobnih razlika u dimenzijama mudrosti (kognitivna, refleksivna i afektivna).

	df	F	P
Spol	1	9,600**	0,002
Dob	3	1,565	0,198
Spol*dob	3	0,352	0,788
Mudrost_dimenzije	2	3,143*	0,044
Mudrost*spol	2	0,368	0,692
Mudrost*dob	6	0,675	0,670
Mudrost*spol*dob	6	0,908	0,489

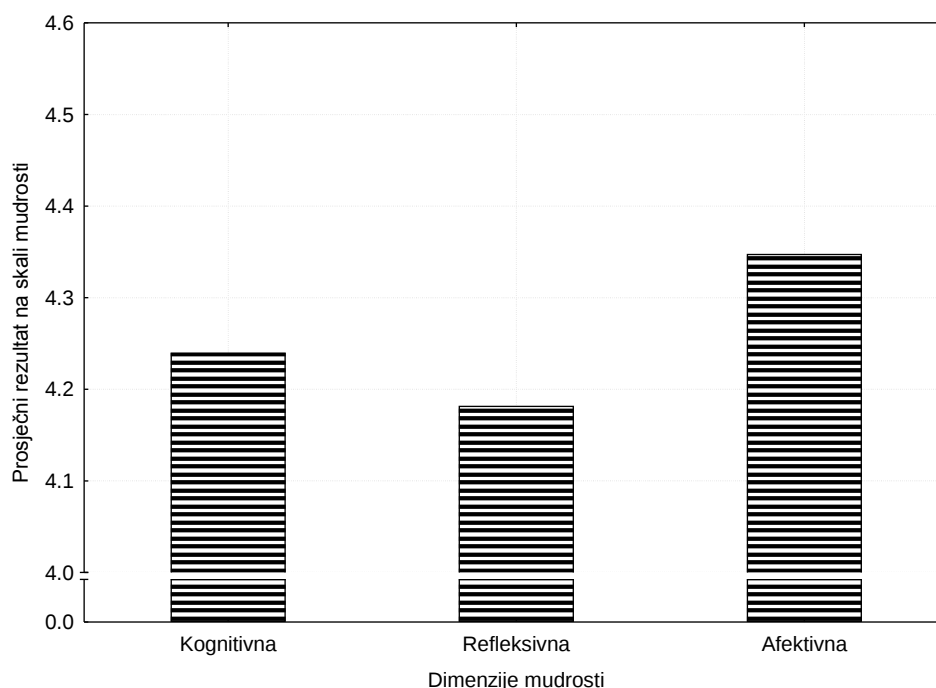
*p<0.05

Iz Tablice 10 je vidljivo da su utvrđeni glavni efekti spola i dimenzije mudrosti.

Slika 13. Prosječni rezultati na skali mudrosti kod muškaraca i žena

Iz grafičkog prikaza je vidljivo da žene postižu nešto više rezultate na svim dimenzijama mudrosti.

Slika 14. Prosječni rezultati na subskalama kognitivne, refleksivne i afektivne mudrosti

Iz grafičkog prikaza je vidljivo da su ispitanici općenito imali nešto veće rezultate na dimenziji afektivne mudrosti.

4.4.Odnos donošenja odluka, socijalnih usporedbi i dimenzija mudrosti s obzirom na iskustvo životnog žaljenja.

Treći problem ovog istraživanja bio je utvrditi odnos donošenja odluka, socijalnih usporedbi i dimenzija mudrosti s obzirom na iskustvo životnog žaljenja. Matrica korelacija između različitih varijabli korištenih u istraživanju prikazana je u Tablici 12, dok su u Tablici 13 prikazane korelacije između različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća (P) i socijalne uspješnosti (SU) i različitih vrsta žaljenja.

Tablica 12

Prikaz Pearsonovih koeficijenata korelacije između različitih varijabli korištenih u istraživanju.

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1 Spol	-0,24	0,15	0,09	0,14	0,10	-0,02	0,20	-0,06	0,17	-0,19	-0,04	0,05	-0,08	0,11	0,10	0,12
2 Dob		-0,27	-0,65	0,02	-0,55	0,22	-0,15	-0,04	0,27	0,08	0,07	-0,09	-0,03	0,01	-0,01	0,06
3 Bračno stanje			0,21	0,03	0,28	-0,00	0,14	-0,02	-0,18	-0,04	0,03	-0,09	-0,04	0,04	0,07	0,01
4 Djeca				0,10	0,35	-0,12	0,09	0,00	-0,61	-0,05	-0,05	-0,01	-0,08	-0,01	0,11	-0,03
5 Školska sprema					0,08	-0,08	0,07	0,01	-0,07	-0,09	-0,09	-0,24	-0,02	0,25	0,19	-0,05
6 Stanovanje						-0,10	0,11	-0,04	-0,20	0,07	0,04	0,08	-0,07	-0,01	-0,13	-0,09
7 Zdravstveno stanje							0,19	-0,29	-0,06	0,22	0,21	0,14	-0,24	-0,10	-0,15	-0,14
8 Stresnost Prethodne godine								-0,16	-0,01	0,14	0,12	0,24	-0,14	0,03	-0,02	-0,06
9 Zadovoljstvo. profesionalnim statusom									0,04	-0,33	-0,22	-0,08	0,07	0,11	0,20	0,22
10 Zadovoljstvo roditeljskom ulogom										-0,05	0,05	-0,04	0,12	0,02	0,03	0,05
11 Žaljenje_ Socijalno funkcioniranje											0,65	0,22	-0,27	-0,11	-0,24	-0,14
12 Žaljenje_ Postignuća												0,27	-0,29	-0,07	-0,22	-0,09
13 Opće žaljenje													-0,29	-0,23	-0,35	-0,16
14 Donošenje odluka														0,06	0,26	0,13
15 Kognitivna dimenzija mudrosti															0,37	0,37
16 Refleksivna dimenzija mudrosti																0,46
17 Afektivna dimenzija mudrosti																

*značajne povezanosti su podebljane ($p < 0.05$)

Rezultati pokazuju statistički značajnu negativnu povezanost konflikta pri donošenju odluka i sve tri vrste žaljenja. Dakle, što je osoba više informirana, ima više socijalne potpore, poznaje rizike i prednosti opcija te što je manje nesigurna u odluku koju donosi to je intenzitet žaljenja manji za sve tri domene žaljenja [opće žaljenje ($r = -0.29$, $p < 0.05$), postignuća ($r = -0.29$, $p < 0.05$) i socijalno funkcioniranje (-0.27 , $p < 0.05$)].

Iz Tablice 12 je vidljivo da je dobivena značajna negativna povezanost općeg žaljenja i rezultata na kognitivnoj dimenziji mudrosti ($r = -0.23$, $p < 0.05$), što znači da osoba doživljava manji intenzitet općeg žaljenja ukoliko ima razvijeniju kognitivnu dimenziju mudrosti. Rezultati pokazuju da je refleksivna dimenzija mudrosti značajno negativno povezana sa sve tri vrste žaljenja, što znači da osoba također doživljava manji intenzitet žaljenja, neovisno o domeni ukoliko ima razvijeniju refleksivnu dimenziju mudrosti, odnosno ukoliko gleda na svijet iz različitih perspektiva i ukoliko može nadići subjektivnosti i projekcije. Afektivna dimenzija mudrosti značajno je negativno povezana samo s općim žaljenjem ($r = -0.16$, $p < 0.05$), što znači da osoba doživljava manji intenzitet općeg žaljenja ukoliko osjeća više pozitivnih emocija prema drugima, ukoliko je puna suosjećanja prema njima te ukoliko doživljava manje negativnih i indiferentnih osjećaja prema drugima.

Tablica 13

Prikaz Pearsonovih koeficijenata korelacij između različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća (P) i socijalne uspješnosti (SU) i dobi te različitih vrsta žaljenja.

Varijabla	Dob	Žaljenje_socijalna uspješnost	Žaljenje_postignu ća	Opće žaljenje
P_čestina_uzlazne	-0.34	0.17	0.20	0.25
P_čestina_lateralne	-0.30	0.20	0.22	0.16
P_čestina_silazne	-0.17	0.22	0.25	0.23
P_čestina_temporalne sadašnjost-prošlost	-0.18	-0.03	-0.01	0.13
P_čestina_temporalne sadašnjost-budućnost	-0.26	0.04	0.14	0.21
SU_čestina_uzlazne	-0.32	0.09	0.13	0.21
SU_čestina_lateralne	-0.24	0.09	0.17	0.18
SU_čestina_silazne	-0.23	0.17	0.22	0.21
SU_čestina_temporalne sadašnjost-prošlost	-0.24	0.00	0.11	0.20
SU_čestina_temporalne sadašnjost-budućnost	-0.28	-0.02	0.11	0.26

* značajne povezanosti su podebljane ($p < 0.05$)

Rezultati prikazani u Tablici 13 ukazuju na značajnu negativnu povezanost čestine korištenja svih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi za obje domene s dobi. Dobiveno znači da s porastom dobi opada čestina korištenja svih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi, neovisno o domeni usporedbe (postignuća ili socijalna uspješnost).

Rezultati prikazani u Tablici 13 također ukazuju na značajnu pozitivnu povezanost čestine korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi za domenu postignuća i intenziteta žaljenja za sve tri vrste žaljenja. To znači da ukoliko se osoba češće uspoređuje sa boljima od sebe u domeni postignuća doživljava i veći intenzitet žaljenja, neovisno o tome za koju je domenu žaljenje vezano. Slično je dobiveno i za čestinu korištenja lateralnih i silaznih socijalnih usporedbi, dakle što se osobe češće uspoređuju sa sebi sličnima ili lošijima od sebe to doživljavaju veći intenzitet žaljenja, neovisno o domeni žaljenja. Iz Tablice 13 je vidljivo i da je čestina temporalnih usporedbi sadašnjosti sa budućnošću u domeni postignuća značajno pozitivno povezana s općim žaljenjem. Dobiveno znači da što osoba češće uspoređuje vlastita sadašnja postignuća sa očekivanim budućim postignućima to je veći i opći intenzitet žaljenja.

Što se tiče domene socijalne uspješnosti, iz Tablice 13 je vidljivo da postoji značajna pozitivna povezanost čestine korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi i općeg žaljenja, dakle osoba doživljava veći intenzitet općeg žaljenja ukoliko se češće uspoređuje s boljima od sebe. Nadalje, značajne pozitivne povezanosti su dobivene kod čestine korištenja lateralnih socijalnih usporedbi i žaljenja vezanog za postignuća te općeg žaljenja. To znači da osobe koje se češće uspoređuju sa sebi sličnima u domeni socijalne uspješnosti doživljavaju veći intenzitet žaljenja zbog odluka donesenih u vezi postignuća te doživljavaju veći intenzitet općeg žaljenja. Rezultati također pokazuju i značajne pozitivne povezanosti čestine korištenja silaznih socijalnih usporedbi i sve tri vrste žaljenja. Dakle, osoba koja se češće uspoređuje sa lošijima od sebe u domeni socijalne uspješnosti doživljava veći intenzitet općeg žaljenja, kao i veći intenzitet žaljenja zbog odluka donošenih u vezi socijalnog funkcioniranja i postignuća. Konačno, iz Tablice 13 vidljivo je i to da je intenzitet općeg žaljenja veći ukoliko osoba češće koristi obje vrste temporalnih usporedbi, odnosno što osoba češće uspoređuje svoju sadašnju socijalnu uspješnost sa prošlom ili pak očekivanom budućom uspješnosti to iskazuje i veći intenzitet općeg žaljenja.

5. RASPRAVA

S obzirom da u Republici Hrvatskoj još nije bilo istraživanja o odnosu iskustva životnog žaljenja i varijabli mudrosti, socijalnih i temporalnih usporedbi i donošenja odluka, glavni cilj ovog istraživanja bio je ispitati u kojoj se domeni najčešće javlja žaljenje te ispitati kakav je odnos navedenih varijabli s obzirom na iskustvo žaljenja.

5.1. Razlike između muškaraca i žena te između ispitanika različite životne dobi u iskustvu žaljenja ovisno o domeni funkcioniranja (socijalno funkcioniranje i postignuća) te razlike u intenzitetu žaljenja vezano za odluke zbog postignuća i odluke u vezi socijalnog funkcioniranja

Rezultati provedenog istraživanja ukazuju na nepostojanje statistički značajnih razlika ovisno o spolu, kao ni statistički značajnih dobnih razlika u žaljenju zbog odluka vezanih za socijalno funkcioniranje i za postignuća. Premda se razlika s obzirom na spol nije pokazala statistički značajnom, vidljiva je tendencija da muškarci postižu nešto više rezultate na skalama žaljenja, odnosno da su nešto skloniji žaljenju nakon donošenja odluka vezanih za navedene dvije domene (Slika 1). Rezultat nije u skladu s postavljenom hipotezom, prema kojoj se pretpostavilo da postoje razlike s obzirom na spol te da žene više žale zbog odluka vezanih za socijalne odnose, dok muškarci više žale zbog odluka vezanih za postignuća. Moguće je da nije dobivena razlika u žaljenju s obzirom na spol jer je i muškarcima i ženama neugodno priznati da žale zbog donesenih odluka, zbog čega su mogli davati socijalno poželjne odgovore koji su doveli do navedenog rezultata. No, s druge strane postoji i mogućnost da razlika nije dobivena jer jedni i drugi percipiraju da nisu propustili puno prilika u životu, odnosno da su ostvarili ciljeve koje su htjeli i u koje su uložili vrijeme i trud. Također je moguće da jedni i drugi percipiraju postojanje velikog broja korektivnih akcija, koje bi mogle spriječiti pojavu žaljenja.

Nadalje, evidentno je da nije dobivena značajna razlika interakcije spola i žaljenja ovisno o domeni funkcioniranja jer žaljenje ovisi o važnosti ishoda, odnosno moguće je da su i muškarcima i ženama odluke iz obje domene podjednako važne. Navedeno znači da ženama socijalni odnosi nisu nužno prioritet, a muškarcima postignuća, već da i jedni i drugi objema domenama mogu dati sličan prioritet. Odmak od onog što se očekivalo i onog što je dobiveno može biti i posljedica promjena u vrijednostima u Republici Hrvatskoj, što znači da se žene više ne smatra nužno odgovornima samo za uspostavljanje i održavanje socijalnih odnosa, već one

imaju sve značajniju ulogu u ostvarivanju vlastitih aspiracija, koje su u današnje vrijeme sve više vezane za postignuća. Isto vrijedi i za muškarce, moguće je da je došlo do promjene vrijednosti zbog kojih muškarci osim vlastitih postignuća sve više gledaju i na kvalitetu socijalnih odnosa, odnosno na što bolje socijalno funkcioniranje (Lacković-Grgin, 2011). Preciznije rečeno, moguće je da ženama i muškarcima odnosi s drugima i postignuća predstavljaju bazu za samoevaluaciju i samodefiniranje, bez jasnog razdvajanja prioriteta (Jokisaari, 2004).

Što se tiče statistički neznčajne razlike u žaljenju ovisno o dobi, potrebno je kazati kako se očekivalo da će osobe starije životne dobi iskazati više žaljenja zbog smanjenja izbora i prilika za uspješnu potragu za odgovarajućim ciljevima, kao što su pokazali rezultati istraživanja Tomer-a i Eliason-a (2005). Bitno je prije svega naglasiti da je u ovom radu riječ o specifičnom uzorku, odnosno stariju skupinu ispitanika nije potpuno opravdano zvati starom, jer je prosječna dob najstarije dobne skupine bila 51 godinu, što spada u skupinu srednje odrasle dobi. U ovom slučaju nije pravilo da najstarija dobna skupina percipira smanjenje izbora i prilika, već naprotiv s obzirom na prosječnu dob vjerojatno percipiraju mnoštvo mogućnosti pri ispunjenju željenih ciljeva. Dakle, i mlađe i starije osobe u ovom slučaju vjerojatno pred sobom vide obilje alternativnih ciljeva, ali i vremena za ispravljanje eventualnih pogrešaka, zbog čega se najvjerojatnije razlika u žaljenju nije ni pokazala značajnom.

Konačno, očekivana razlika u iskustvu žaljenja ovisno o domeni funkcioniranja u ovom istraživanju nije dobivena (Tablica 3). U ovom slučaju nije moguće reći da se najveće žaljenje javlja u području postignuća, kako je bilo očekivano, moguće zbog toga što su ispitanicima i područje postignuća i područje socijalnog funkcioniranja podjednako važni (Slika 2). To je bitno jer se žaljenje veže uz prioritete osobe te će u skladu s tim, osobe kojima su npr. socijalni odnosi važniji nego neka druga područja, najviše žaliti zbog ljubavnih i obiteljskih odnosa (Zeelenberg i Pieters, 2007). Dakle, moguće je da ispitanici koji su sudjelovali u ovom istraživanju nisu postavili prioritet samo na jedno od područja, u kojem bi se žaljenje više iskazalo, već su im oba područja podjednako važna pa stoga razlika nije ni dobivena. Dakako, da bi se razlika pokazala potrebno je spoznati da je na nekom području bilo puno propuštenih prilika, što znači da ispitanici ili nisu propustili puno prilika u niti jednom od područja ili ne žele priznati vlastite propuste, a samim time i žaljenje za nečim (Lacković-Grgin, 2011).

5.2. Razlike u konfliktu prilikom donošenja odluka, korištenju socijalnih i temporalnih usporedbi te u dimenzijama mudrosti između muškaraca i žena te ispitanika različite životne dobi

5.2.1. Konflikt prilikom donošenja odluka

Jedan od problema istraživanja bio je ispitati razlike u konfliktu prilikom donošenja odluka s obzirom na spol te s obzirom na dob. Rezultati nisu pokazali statistički značajnu razliku ni s obzirom na spol ni s obzirom na dob (Tablica 4 i Tablica 5). Rezultati ovog istraživanja potvrđuju rezultate koje je dobio Missri (2008) istražujući razlikuju li se muškarci i žene u procesu donošenja odluka. Missri (2008) navodi da su i muškarci i žene jednako sposobni donositi odluke bez poteškoća. Dakle, i jedni i drugi se dovoljno dobro informiraju prije donošenja odluke, jasno im je koje prednosti i nedostatke izbor nosi sa sobom, podjednako su sigurni u vlastitu odluku i sl. Dok s druge strane i sam navodi kako razlika postoji u vremenu koje jedni i drugi provedu razmišljajući prije donošenja konačne odluke, pri čemu su žene te kojima je potrebno više vremena za donošenje odluke. Moguće je također da razlika nije dobivena zbog načina na koji su ispitanici interpretirali uputu prije ispunjavanja skale, a koja od ispitanika traži da procijene neke aspekte donošenja odluka u različitim aspektima svakodnevnog funkcioniranja. Odnosno, ispitanici su mogli procijeniti aspekte donošenja odluka u situacijama koje nisu kognitivno zahtjevne i na taj način zanemariti aspekte prilikom donošenja kognitivno zahtjevnih odluka, kod kojih bi se razlika najvjerojatnije pokazala značajnom, jer se pokazalo da su žene ponešto uspješnije u donošenju kompleksnijih odluka. Slične rezultate je dobila i Reiter (2013), prema kojoj ne postoji razlika u konfliktu prilikom donošenja odluka između muškaraca i žena. Reiter (2013) navodi da su i muškarci i žene podjednako uspješni u donošenju odluka, ali da razlika postoji u brzini donošenja odluka, pri čemu su muškarci brži, a žene temeljitije i selektivnije. Dobiveni rezultati ne idu u prilog postavljenoj hipotezi prema kojoj je pretpostavljeno da će žene doživjeti manji konflikt prilikom donošenja odluka. Neka dosadašnja istraživanja (npr. Sanz de Acedo Lizarraga, Sanz de Acedo Baquedano i Cardelle-Elawar, 2007) su većinom potvrdila razlike u konfliktu prilikom donošenja odluka između muškaraca i žena, pri čemu su žene te koje doživljavaju manji konflikt jer traže više informacija, posvećuju više vremena odluci, bolje razmatraju posljedice odluke i slično. Dakako, takvi rezultati mogu biti odraz i spolno uvjetovanih normi i stereotipa prema kojima se od žena očekuje da pomnije razmotre sve aspekte pri donošenju odluka i da pri tom nemaju znatnih poteškoća.

Nadalje, istraživanje koje su proveli Diener, Fiebach i Schwieren (2010) također ukazuje na nepostojane dobnih razlika u konfliktu pri donošenju odluka. Autori navode da iako se s dobi pojedinci suočavaju sa smanjenjem sposobnosti za uspješno donošenje odluka, to smanjenje se događa jako polako i s velikim interindividualnim razlikama. Autori također navode i to da razlika ne postoji u konfliktu pri donošenju odluka, već u brzini kojom se odluke donose, pri čemu je starijim osobama potrebno ponešto više vremena za donošenje odluke, nego mlađima. Moguće je da i mlađi i stariji ispitanici koriste podjednako efikasne strategije donošenja odluka, što znači da vjerojatno nastoje prikupiti više informacija vezanih za odluku, žele biti sigurniji u nju, razmotriti rizike i pogodnosti, a sve to vodi do smanjenja konflikta pri donošenju odluke. No, u ovom slučaju je moguće da razlika nije dobivena i iz razloga što je prosječna dob ispitanika najstarije dobne skupine bila 51 godinu, zbog čega su ispitanici te dobne skupine i drugih-mlađih dobnih skupina podjednako uspješni u procesu donošenja odluka, odnosno svi su na visokim razinama kognitivnog funkcioniranja, što je nužno za efikasno donošenje odluka. Rezultati istraživanja na ovom području nisu konzistentni, što zapravo pruža širu sliku i omogućuje bogatiju spoznaju o aspektima koji se kriju u pozadini jednog tako bitnog procesa kao što je donošenje odluka.

5.2.2. Socijalne i temporalne usporedbe

Ispitivanje razlika s obzirom na spol i s obzirom na dob u čestini korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti, pokazalo je postojanje statistički značajnih glavnih efekata spola, dobi područja uspoređivanja i vrste usporedbi te značajnu interakciju vrste usporedbi s dobi (Tablica 7). Rezultati ukazuju na manju čestinu korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi kod muškaraca (Slika 3). Moguće je da su žene sklonije korištenju socijalnih i temporalnih usporedbi zbog nesigurnosti u sebe, ali je također moguće i to da su kod žena jednostavno izraženiji motivi koji se nalaze u podlozi uspoređivanja. Dakle moguće je da žene imaju izraženije motive za samo-evaluacijom vlastitih postignuća, snažniji motiv za napretkom i samo-poboljšanjem te snažniji motiv za praćenjem i opažanjem vlastitog napretka. Međutim, ne treba isključiti i mogućnost da su žene vjerojatno sklonije iskrenom priznavanju češćeg korištenja usporedbi, za razliku od muškaraca koji možda i ne žele priznati da se uspoređuju s drugima ili sa samim sobom. Rezultati ovog istraživanja se slažu s onima koje su dobili Kommelmeir i Oyserman (2001), a prema kojima su žene te koje češće koriste socijalne i temporalne usporedbe upravo zbog vlastite nesigurnosti

i sklonosti podcjenjivanja vlastitih postignuća na bilo kojem području. S druge strane, muškarci precjenjuju vlastita postignuća i češće smatraju kako su upravo njihove sposobnosti i postignuća jedinstveni i neponovljivi, zbog čega su manje skloni korištenju usporedbi. Žene veći fokus stavljaju na socijalni kontekst i veze, zbog čega imaju i bolji uvid u postignuća drugih, ali i više referentnih osoba za socijalne usporedbe, dok muškarci zbog fokusa na vlastitu originalnost i jedinstvenost pokazuju manju sklonost uspoređivanju (Kommelmeir i Oyserman, 2001).

Rezultati su nadalje, pokazali da su ispitanici iz najmlađe dobne skupine najskloniji korištenju socijalnih i temporalnih usporedbi, dok su ispitanici od 40 i više godina najmanje skloni korištenju istih (Slika 4). Odnosno, s dobi je vidljiva tendencija smanjenja čestine korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi, a tome u prilog idu i dobivene značajne negativne povezanosti čestine korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi s dobi, o čemu će biti više riječi kasnije u tekstu. Ispitanici do 21. godine života pred sebe stavljaju znatan broj važnih ciljeva, zbog čega uspoređivanje s drugima i sa samim sobom ima značajnu adaptivnu vrijednost, jer usporedbe na određen način omogućuju resurse za korekcije i za nova dostignuća. S dobi dolazi do opadanja broja visokih ciljeva bilo u području postignuća bilo u području socijalnih odnosa, stoga su vjerojatno osobe s porastom dobi manje sklone korištenju usporedbi (Wrosch, 2005; prema Lacković-Grgin, 2011). Još jedno od objašnjenja je da s dobi posljedice socijalnog i temporalnog uspoređivanja postaju sve nepovoljnije, zbog čega ih pojedinci manje i koriste.

Što se tiče razlika u čestini uspoređivanja ovisno o području usporedbe, utvrđeno je da je uspoređivanje češće u području postignuća, nego u području socijalne uspješnosti (Slika 5). Moguće je da su usporedbe češće u području postignuća jer pojedinci daju veći prioritet postignućima, nego socijalnom funkcioniranju. Drugim riječima, učestalost uspoređivanja u nekoj domeni reflektira njezinu važnost, što u ovom slučaju znači da ispitanici veću važnost pridaju domeni postignuća (Ćubela, 2001). Ovakav rezultat nije iznenađujući, jer pojedinci najvjerojatnije smatraju kako su odnosi s drugima nešto što se odvija paralelno sa svim drugim što im se u životu događa i ne gledaju na tu domenu kao na bitan izvor usporedbi, dok su s druge strane postignuća bitan izvor usporedbi. Usporedbe u domeni postignuća čini se imaju veću adaptivnu vrijednost od usporedbi u domeni socijalnog funkcioniranja. Moguće je da je rezultat odraz strukture samog uzorka, kojeg čine većim dijelom mladi pojedinci, uglavnom studenti koji domenu postignuća smatraju salijentnijom, iz očitih razloga, napredak u školovanju, uspješno završavanje školovanja, pronalazak posla i slično.

Nadalje, ispitivanje čestine usporedbi s obzirom na vrstu usporedbi pokazalo je da su najčešće korištene vrste usporedbi temporalne usporedbe, dok su silazne najmanje korištene

(Slika 6). Izgledno je da ispitanici u ovom istraživanju radije prate vlastiti napredak uspoređujući se sa samim sobom u različitim točkama svog života (prošlosti ili budućnosti). Slične rezultate dobile su Čubela Adorić i Lacković-Grgin (2003; prema Tucak, Lacković-Grgin, Penezić i Nekić, 2005), čije je istraživanje pokazalo da pojedinci češće rabe temporalne usporedbe od socijalnih, jer temporalne mogu bolje od socijalnih zadovoljiti potrebu za održavanjem osobnog kontinuiteta prilikom doživljavanja nekih razvojnih ili pak ponašajnih promjena. Heckhausen i Kruger (1993; prema Tucak i sur; 2005) navode da je jedna od temeljnih želja pojedinaca opažati napredak u vlastitom razvoju, stoga potreba za samouzdizanjem može djelovati na češću uporabu temporalnih usporedbi. Ovaj motiv navodi ljude na usporedbu s prošlim sobom, jer je to način za praćenje napretka, ali i na usporedbu sa budućim sobom, jer je to način pomoću kojeg mogu anticipirati i/ili kontrolirati budući proces osobnog rasta (Swan, 1983; prema Tucak i sur; 2005).

Konačno, što se tiče značajne interakcije vrste usporedbi i dobi, post hoc testiranjem nisu utvrđene statistički značajne razlike u čestini korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi između ispitanika u različitim dobnim skupinama, premda je na Slici 7 vidljiv trend češće uporabe svih vrsta socijalnih i jedne vrste temporalnih usporedbi kod ispitanika do 21.godine, za razliku od ispitanika drugih dobnih skupina. Moguće je da je post hoc testiranje pokazalo neznačajne razlike jer su post hoc testovi strogi i na određen način štite od proglašavanja razlika lažno značajnima. Ono što je također moglo utjecati na rezultate jest i veličina korištenih grupa. Naime, ukoliko se grupe znatnije razlikuju po broju ispitanika, tada se može javiti situacija da analiza varijance pokaže postojanje značajnih razlika, dok post hoc test te razlike među grupama ne pronalazi. Rezultati ovog istraživanja se ne slažu s onima koje su dobile Čubela Adorić i Lacković-Grgin (2003; prema Tucak i sur; 2005) prema kojima adolescenti i odrasli češće rabe temporalne usporedbe od socijalnih, za razliku od drugih dobnih skupina. Slično su dobili i Heckhausen i Krueger (1993), s tim da se pokazalo da su osobe starijih dobnih skupina sklonije korištenju silaznih socijalnih usporedbi, dok mlađi odrasli više pribjegavaju uzlaznim socijalnim usporedbama. No, Heckhausen i Krueger (1993) naglašavaju da se može dogoditi i da nema razlike u čestini korištenja pojedinih socijalnih i temporalnih usporedbi različitim dobnim skupinama, jer ne postoji tip usporedbe koji je striktno vezan za određeno životno razdoblje. Dapače, ističu da nijedna od socijalnih i temporalnih usporedbi ne bi bila funkcionalna sama za sebe tijekom bilo kojeg perioda života. Odabir usporedbi ovisi ponajprije o tome je li osoba odustala od postavljenih ciljeva ili ih još uvijek nastoji ostvariti i nije isključeno da ih pojedinci povremeno koriste sve, ovisno o potrebama.

Načini samoevaluacije služe dobivanju informacija o sebi, ali mogu poslužiti i za održavanje pozitivnog osjećaja sebe te mogu biti upotrebljivi za samopoboljšanje. Preciznije rečeno, korištenje socijalnih i temporalnih usporedbi ostavlja određene posljedice, bilo pozitivne bilo negativne. Ispitivanje posljedica korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi pokazalo je postojanje statistički značajne razlike u posljedicama korištenja usporedbi između muškaraca i žena (Tablica 9), pri čemu muškarci doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja usporedbi (Tablica 8, Slika 8.). Moguće je da muškarci doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja usporedbi od žena jer im one omogućuju veći osjećaj kontrole nad onim što im se događa. Kad je riječ o posljedicama korištenja usporedbi misli se prvenstveno na emocionalne posljedice-osjećaje koje korištenje usporedbi kod nekog izaziva pa je tako moguće da muškarci doživljavaju ugodnije posljedice nakon njihova korištenja jer na taj način mogu dobiti više potrebnih informacija koje mogu iskoristiti za vlastiti napredak, što ih u konačnici vodi do doživljaja pozitivnijih posljedica.

Nadalje, rezultati pokazuju da ispitanici doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja temporalnih usporedbi, dok najlošije ili najmanje ugodne posljedice doživljavaju nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi (Tablica 8 i Tablica 9; Slika 9). Albert (1977; prema Tucak i sur; 2005) navodi da nije neobično da osobe doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja temporalnih usporedbi jer im njihovo korištenje bolje zadovoljava potrebu za održavanjem osobnog kontinuiteta prilikom doživljavanja nekih razvojnih ili ponašajnih promjena. Heckhausen i Kruger (1993; prema Tucak i sur; 2005) također ističu postojanje pozitivnih posljedica za samopouzdanje nakon korištenja temporalnih usporedbi. Heidrich i Ryff (1993; prema Robinson-Whelen i Kiecolt-Glaser, 1997) su također dobili da pojedinci doživljavaju manje ugodne posljedice nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi, dok s druge strane doživljavaju ugodnije posljedice nakon korištenja silaznih.

Što se tiče značajne interakcije vrste usporedbi i spola, post-hoc testiranjem nisu utvrđene statistički značajne razlike posljedica korištenja različitih vrsta usporedbi s obzirom na spol. No, na Slici 10. vidljiva je tendencija doživljavanja pozitivnijih posljedica prilikom korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi kod žena, za razliku od muškaraca. Moguće je da žene doista doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi jer im one pružaju korisne informacije o tome što mogu promijeniti kako bi vlastitu poziciju na nekom području promijenile na bolje, no o tome se ne može sa sigurnošću govoriti s obzirom da je Fisherov test pokazao da razlika ipak ne postoji. Moguće da je na takav rezultat utjecala sama struktura uzorka u kojem su žene bile brojnije od muškaraca, ali kao što je navedeno prethodno

u tekstu na rezultat su mogla utjecati i svojstva post hoc testova koja štite od proglašavanja razlika lažno značajnima.

Naknadnim testiranjem značajne interakcije vrste usporedbi i dobi, post hoc test je pokazao da ispitanici mlađi od 22 godine doživljavaju najmanje ugodne posljedice nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi. Moguće je da ispitanici do 21. godine života umjesto da uzlazne usporedbe doživljavaju kao koristan izvor informacija o vlastitoj poziciji i o mogućim načinima mijenjanja vlastite pozicije na bolje, tu vrstu usporedbi doživljavaju manje ugodnom, odnosno njezine posljedice doživljavaju manje ugodnima jer usporedbu s boljima od sebe mogu shvatiti kao određenu vrstu prijetnje. Možda su u tom periodu života mladi još uvijek nesigurni u vlastite ciljeve pa im korištenje uzlaznih usporedbi ne služi za pronalaženje eventualnih „modela“, već im njihovo korištenje predstavlja prijetnju pozitivnom osjećaju sebe.

Konačno, testiranjem značajne interakcije područja uspoređivanja i vrste usporedbi, post hoc testiranjem utvrđeno je da ispitanici doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi u području socijalne uspješnosti, nego nakon korištenja istih u području postignuća. Moguće je da je ovakav rezultat dobiven jer je uzorak ispitanika velikim dijelom sačinjen od mladih koji još uvijek studiraju i koji još uvijek traže vlastito mjesto u društvu, a ugodnije posljedice nakon korištenja uzlaznih usporedbi doživljavaju jer na taj način dobivaju informacije o tome kako zauzeti bolji položaj u društvu, kako popraviti kvalitetu odnosa s drugima, kako biti popularniji i slično. To nije neobično jer je upravo to razdoblje kada pojedinci grade i formiraju vlastiti identitet, naravno u odnosu s drugim pojedincima. Također je utvrđeno da ispitanici doživljavaju pozitivnije posljedice nakon korištenja obje vrste temporalnih usporedbi u domeni postignuća, nego kad ih koriste u domeni socijalne uspješnosti. Kao što je navedeno prethodno u tekstu, temporalne usporedbe mogu bolje od socijalnih zadovoljiti potrebu za održavanjem osobnog kontinuiteta, a za domenu postignuća je posebno važno praćenje napretka, koji s godinama obično biva sve bolji, zbog čega ispitanici doživljavaju ugodnije posljedice. S protokom vremena socijalni odnosi se mijenjaju na način da osoba izabire uži krug bliskih prijatelja ili se pak događa da zbog velikog broja obaveza osoba ne stigne kvalitetno održavati socijalne odnose, zbog čega može doživjeti manje ugodne posljedice korištenja temporalnih usporedbi.

5.2.3. Dimenzije mudrosti

Ispitivanje razlika s obzirom na spol i dob u dimenzijama mudrosti pokazalo je postojanje značajne razlike s obzirom na spol te statistički značajnu razliku u razvijenosti dimenzija mudrosti. Rezultati pokazuju da žene postižu nešto veće rezultate na svim dimenzijama mudrosti. Žene imaju razvijenije sve tri dimenzije mudrosti, odnosno, može se reći da shvaćaju dublje značenje pojava i događaja, spretnije procjenjuju sposobnosti drugih pojedinaca, svjesnije su nepredvidljivosti života, sposobnije su gledati na događaje i pojave iz različitih perspektiva te pokazuju više suosjećanja prema drugima i upućuju im manje negativnih emocija. Rezultat je najvjerojatnije posljedica promjena u društvenim vrijednostima, odnosno evidentan je odmak od tradicionalnih vjerovanja i uloga. U današnje vrijeme žene se jednako kao i muškarce potiče na obrazovanje, kognitivni napredak, izgradnju socijalnih odnosa i samoaktualizaciju. Žene su u našem društvu dugo vremena bile zadužene samo za obiteljsku sferu i bile su im dodjeljivane tradicionalne uloge majke i kućanice, pri čemu se išlo na štetu njihovu obrazovanju. Vremena su se promijenila pa tako i naše društvo prati trendove razvijenijih zemalja, gdje su žene ravnopravni članovi društva i uživaju sve povlastice koje im se nude. Moguće je da su žene u našem društvu bolje iskoristile pogodnosti koje im se nude i da su u skladu s tim i razvile drugačije poglede na svijet oko sebe što ih je u ovom slučaju dovelo do većih rezultata na svim dimenzijama mudrosti. Rezultat može biti i posljedica socijalizacijskih procesa tijekom kojih se žene više potiče na izražavanje emocija, na suosjećanje s drugima, više ih se potiče na nesebičnost, pomaganje drugima i tome slično. Moguće je da zbog različitih socijalizacijskih procesa muškarci već u početku nisu u jednakoj poziciji kao žene, zbog toga što ih se ne potiče na izražavanje pozitivnih emocija i smanjenje doživljavanja i izražavanja negativnih emocija prema drugima. Neka prethodna istraživanja (Npr. Orwoll i Permuter, 1990; prema Kosalec, 2003) koja su se bavila istraživanjem mudrosti su pokazala da se mudrost većinom pripisuje muškarcima te da oni postižu veće rezultate na skalama mudrosti, no to je objašnjeno činjenicom da se muškarce od davnina više potiče na razvijanje kognitivnih sposobnosti i na dublje razumijevanje značenja pojava i zbivanja.

Nadalje, rezultati pokazuju na postojanje statistički značajnog efekta dimenzija mudrosti, pri čemu ispitanici općenito imaju nešto veće rezultate na afektivnoj dimenziji mudrosti. Ardelt (2003) je također izvijestila o ponešto većim rezultatima na afektivnoj dimenziji mudrosti, koja se očitovala u povećanoj skrbi za druge, povećanju suosjećanja s drugima te manjoj prisutnosti negativnih emocija usmjerenih prema drugima. Moguće je da je veći rezultat na afektivnoj dimenziji dobiven iz razloga što je ljudima za život u društvu i

normalne socijalne odnose potrebna skrb jednih za druge i dostatno suosjećanje. Dakle, prvo što pojedinci nauče jest briga jednih za druge, a tek potom uče gledati na svijet iz druge perspektive uz dublje i preciznije shvaćanje događaja i pojava. Ardelt (2003) naglašava kako je moguće da postoji briga za druge bez mudrosti, ali da nije moguće da je osoba mudra, a da pri tom nije empatična, da ne brine o drugima, o njihovim osjećajima i da ne suosjeća s njima.

Konačno, rezultati sukladno očekivanjima pokazuju da nema statistički značajne razlike u dimenzijama mudrosti s obzirom na dob. Meacham (1990; prema Kosalec, 2003) navodi kako dob nije esencijalna za razvoj dimenzija mudrosti, već na njihov razvoj utječu drugi faktori, neovisni o dobi. Baltes (2000; prema Sternberg i Jordan, 2005) također ističe kako između mlađih i starijih osoba nema razlike u razvijenosti dimenzija mudrosti, jer i kod jednih i kod drugih postoji jednaka vjerojatnost razvitka mudrosti, a ona ne ovisi o dobi niti nužno raste tijekom životnog vijeka. Razvoj dimenzija mudrosti ovisi o utjecaju mnogih općih i specifičnih faktora. Opći faktori koji mogu utjecati na razvoj mudrosti su razina kognitivne, osobne i socijalne efikasnosti. Specifični faktori uključuju rješavanje raznih životnih dilema, usmjeravanje drugih i motivaciju za napretkom. Hoće li se dimenzije mudrosti kod osobe razviti ili ne ovisi o kombinaciji njezine fizičke, kulturalne i intelektualne okoline.

5.3.Odnos donošenja odluka, socijalnih usporedbi i dimenzija mudrosti s obzirom na iskustvo životnog žaljenja

Ispitivanje povezanosti konflikta pri donošenju odluka i iskustva životnog žaljenja pokazalo je da što je osoba više informirana, ima više socijalne potpore pri donošenju odluke, što bolje poznaje prednosti i rizike opcija te što je manje nesigurna u odluku koju donosi to je intenzitet žaljenja manji. Proces pri donošenju odluke, ali i ishod donesene odluke utječu na pojavu snažnih emocija, a ukoliko je ishod odluke loš ili je osoba doživljavala veći konflikt prilikom donošenja te odluke najvjerojatnije će se javiti žaljenje. S druge strane, ne utječu samo ishod i konflikt na pojavu emocija, već i emocije imaju snažan utjecaj na sam proces donošenja odluka (Mellers, Schwartz i Cooke, 1998).

Nadalje, što se tiče povezanosti intenziteta žaljenja i rezultata na dimenzijama mudrosti, rezultati su pokazali da osobe doživljavaju manji intenzitet žaljenja ukoliko imaju razvijenije dimenzije mudrosti. Sternberg i Jordan (2005) navode da se osobe s razvijenijim dimenzijama mudrosti bolje nose s emocionalnim problemima i da se lakše suočavaju s negativnim

emocijama upravo zbog boljeg razumijevanja događaja i značenja tih događaja. Kunzmann i Baltes (2003; prema Bergsma i Ardelt, 2012) su također dobili rezultate prema kojima su dimenzije mudrosti bile negativno povezane s nekim negativnim emocijama, poput ljutnje, straha, srama, žaljenja i slično.

Ispitivanje povezanosti čestine korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti s dobi, pokazalo je postojanje statistički značajne negativne povezanosti čestine korištenja svih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi za obje domene s dobi. Čestina korištenja svih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi (neovisno o domeni usporedbe) opada s porastom dobi. Kao što je navedeno ranije u tekstu, s dobi dolazi do opadanja broja visokih ciljeva, stoga se kod osoba s porastom dobi javlja tendencija smanjenog korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi. Moguće je da pojedinci percipiraju kako su s porastom dobi posljedice uspoređivanja sve nepovoljnije te kako im sve manje pružaju zaštitu od psiholoških prijetnji.

Ispitivanje povezanosti čestine korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti s različitim vrstama žaljenja pokazalo je da ukoliko se pojedinci uspoređuju s boljima od sebe, sebi sličnima i lošijima od sebe u domeni postignuća, doživljavaju i veći intenzitet žaljenja, no vrijedi i obrnuto. Osobe osim što mogu izravno regulirati vlastito žaljenje mogu to činiti i neizravno, putem socijalnog uspoređivanja. Oni koji žale često se uspoređuju s drugima na relevantnim područjima života, što u ovom slučaju predstavlja domena postignuća. Žaljenje može biti veće ukoliko se osobe uspoređuju sa sebi bliskima, a ne socijalno udaljenim osobama, prvenstveno kad je riječ o području koje je relevantno za njihovo samopoimanje (Tesser, 1988; prema Lacković-Grgin, 2011). Što se tiče čestine korištenja temporalnih usporedbi, samo je uspoređivanje sadašnjih postignuća s očekivanim budućim bilo pozitivno povezano s intenzitetom općeg žaljenja. Često korištenje temporalnih usporedbi sadašnjosti sa budućnošću može generirati ili održavati žaljenje jer upućuje na gubitak potrebnih resursa za nova dostignuća (Lacković-Grgin, 2011).

Što se tiče domene socijalne uspješnosti, dobivene su značajne pozitivne povezanosti čestine korištenja svih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi s intenzitetom općeg žaljenja. Dakle, kao što je rečeno i prije, ukoliko je riječ o području koje je osobi bitno, usporedba s bliskim osobama može dovesti do većeg intenziteta žaljenja, a s druge strane često korištenje obje vrste temporalnih usporedbi osobu može dovesti do spoznaje o gubitku resursa za korektivne akcije ili za nova dostignuća u budućnosti. Konačno, samo je čestina korištenja silaznih socijalnih usporedbi u domeni socijalnog funkcioniranja bila značajno pozitivno

povezana sa intenzitetom žaljenja u istoj domeni. Moguće je da uspoređivanje s lošijima od sebe u domeni socijalnog funkcioniranja vodi do većeg intenziteta žaljenja jer osobe dovodi do osjećaja socijalnog degradiranja. Odnosno, s druge strane se može reći da što je veće žaljenje u domeni socijalnog funkcioniranja to se pojedinci češće uspoređuju sa lošijima od sebe, jer im upravo takva vrsta usporedbe može umanjiti neugodne emocije vezane za iskustvo neuspjeha u ovom području.

S obzirom da se na osnovi dobivenih povezanosti ne može zaključivati o uzročno-posljedičnoj vezi, za sve korelacije vrijedi i obrnuto.

5.4.Kritički osvrt na provedeno istraživanje i implikacije

Ideja o istraživanju iskustva životnog žaljenja u odnosu na donošenje odluka, socijalne usporedbe i dimenzije mudrosti nastala je kao rezultat nepostojanja takve vrste istraživanja na području Republike Hrvatske, što se može smatrati velikim doprinosom istraživanja. Jedan od doprinosa je i korištenje Trodimenzionalne skale mudrosti koja je prevedena na hrvatski jezik i koja je na ovom uzorku pokazala zadovoljavajuće metrijske karakteristike. Ispitivanje ovog konstrukta jedno je od rijetkih u našoj državi, stoga je od velike važnosti bilo provjeriti je li riječ o jedinstvenom konstrukt ili se sastoji od više dimenzija.

Bitno je naglasiti kako je u istraživanju sudjelovao znatno veći broj žena, nego muškaraca, što je dovelo do njihove veće zastupljenosti u određenim skupinama što je moglo utjecati na rezultate. Također, u istraživanju su sudjelovali uglavnom mlađi pojedinci, koji su upitnike ispunjavali putem interneta, što znači da je tu skupini moguće smatrati informatički pismenom. Upravo iz tog razloga, ispitanike srednje i starije dobi je trebalo pronaći klasičnom metodom, traženjem preko poznanstava. No, unatoč tome nije bilo moguće oformiti skupinu ispitanika koja će dobro odgovarati starijoj populaciji, već ispitanici najstarije dobne skupine imaju prosječno 51.godinu. Ovo može biti promatrano kao nedostatak istraživanja jer nije bilo moguće provjeriti željene odnose varijabli između mlađih i starijih pojedinaca. Također, ispitanici koji su sudjelovali u istraživanju vjerojatno pokazuju veći interes za varijable koje su ispitivane, što je također moglo imati utjecaj na rezultate. Bilo bi poželjno ponoviti istraživanje s tim da se uključi veći broj ispitanika starije životne dobi, jer je Republika Hrvatska ipak država sa velikim udjelom starog stanovništva.

S obzirom da se dio zaključaka ovog istraživanja temelji na dobivenim korelacijama, koje ograničavaju zaključivanje o uzročno-posljedičnoj vezi korištenih varijabli, objašnjenja treba razmotriti s oprezom.

Praktična implikacija rezultata je u tome da se pojedincima osvijesti važnost informiranja, dobivanja potpore, izoštavanja jasnoće vrijednosti, rada na vlastitim kognitivnim, afektivnim i refleksivnim dimenzijama, kako bi se izbjegle negativne emocije nakon donošenja odluke. Još jedna od implikacija leži u osvještavanju važnosti korištenja usporedbi, bilo socijalnih bilo temporalnih, jer često pojedincima upravo informacije dobivene tim putem znače više nego objektivne informacije.

6. Zaključci

1. Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na spol u čestini korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti, pri čemu su muškarci su manje skloni korištenju usporedbi.

Dobivena je statistički značajna razlika s obzirom na dob u čestini korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi u područjima postignuća i socijalne uspješnosti kod. Dobiveno je da su ispitanici iz najmlađe dobne skupine najskloniji korištenju socijalnih i temporalnih usporedbi, dok su ispitanici od 40 i više godina najmanje skloni korištenju istih. Odnosno, s dobi je vidljiva tendencija smanjenja čestine korištenja socijalnih i temporalnih usporedbi.

Dobivena je statistički značajna razlika u čestini korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi, s obzirom na područje usporedbe. Uspoređivanje je češće u području postignuća, nego u području socijalne uspješnosti.

Dobivena je statistički značajna razlika u čestini korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi, s obzirom na vrstu korištenih usporedbi, pri čemu su najčešće korištene vrsta usporedbi temporalne, dok su silazne najmanje korištene.

Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na spol u posljedicama korištenja različitih vrsta socijalnih i temporalnih usporedbi, pri čemu muškarci doživljavaju pozitivnije posljedice nakon uspoređivanja.

Dobivena je statistički značajna razlika u posljedicama korištenja usporedbi, s obzirom na vrstu usporedbi, pri čemu je dobiveno da pojedinci doživljavaju najugodnije posljedice nakon korištenja lateralnih i temporalnih usporedbi, a najmanje ugodne nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi.

Dobivena je značajna interakcija vrste usporedbi i dobi u posljedicama korištenja usporedbi, pri čemu ispitanici mlađi od 22 godine doživljavaju najmanje ugodne posljedice nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi.

Dobivena je značajna interakcija vrste usporedbi i područja usporedbi u posljedicama korištenja usporedbi, pri čemu je utvrđeno da ispitanici doživljavaju ugodnije posljedice nakon korištenja uzlaznih socijalnih usporedbi u području socijalne uspješnosti.

2. Utvrđena je statistički značajna razlika u razvijenosti dimenzija mudrosti s obzirom na spol, pri čemu žene imaju nešto veće rezultate na svim dimenzijama mudrosti.

Utvrđena je statistički značajna razlika u razvijenosti pojedinih dimenzija mudrosti, pri čemu su ispitanici imali nešto veće rezultate na dimenziji afektivne mudrosti.

3. Dobivene su statistički značajne negativne povezanosti konflikta prilikom donošenja odluka i sve tri vrste žaljenja. Što su pojedinci više informirani o vlastitom izboru i što su u njega sigurniji, to je i intenzitet žaljenja manji i obrnuto.

Dobivene su značajne negativne povezanosti razvijenosti pojedinih dimenzija mudrosti i intenziteta žaljenja. Što su dimenzije mudrosti razvijenije to pojedinci doživljavaju manji intenzitet žaljenja, a vrijedi i obrnuto.

Dobivene su statistički značajne pozitivne povezanosti čestine korištenja socijalnih usporedbi u području postignuća i intenziteta žaljenja te značajna povezanost čestine korištenja temporalnih usporedbi sadašnjeg sebe sa budućim s intenzitetom općeg žaljenja.

Dobivene su statistički značajne povezanosti čestine korištenja silaznih i temporalnih usporedbi u području socijalne uspješnosti i intenziteta općeg žaljenja.

7. Literatura

- Ardelt, M. (2003). Empirical assessment of a three-dimensional wisdom scale. *Research on Aging*, 3, 275-324.
- Bauer, I; Wrosch, C; Jobin, J. (2008). I'm better off than most other people: The role of social comparison for coping with regret in young adulthood and old age. *Psychology and aging*, 4, 800-811
- Bergsma, A. i Ardelt, M. (2012). Self-reported wisdom and happiness: an empirical investigation. *Journal Happiness Stud*, 13, 481-499.
- Ćubela, V. (2001). Istraživanja procesa socijalnog uspoređivanja. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 40, 117-142.
- Dean Webster, J. (2010). Wisdom and positive psychosocial values in young adulthood. *Journal of Adulthood Development*, 17, 70-80.
- Diener, C; Fiebach, c. i Schwierén, C. (2010). Aging and decision making: Hoe aging affects decision under uncertainty. *Discussion Paper Series*, 508, 1-22.
- Heckhausen, J. i Krueger, J. (1993). Developmental expectations for the self and most other people: Age grading in three functions of social comparisons. *Developmental Psychology*, 3, 539-548.
- Hoorens, V. i Van Damme, C. (2012). What do people infer from social comparisons? Bridges between social comparison and person perception. *Social and Personality Psychology Compass*, 6, 607-618.
- Jokisaari, M. (2004). Regrets and subjective well-being: A life course approach. *Journal of Adult Development*, 4, 281-288.
- Kemmelmeier, M. i Oyserman, D. (2001). Gender influence of downward social comparisons on current and possible selves. *Journal of Social Issues*, 1, 129-148.
- Kosalec, B. (2003). *Ispitivanje konstrukta mudrosti*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

- Lacković-Grgin, K. (2011). Žaljenja: Fenomenologija, konceptualizacije i istraživanja. *Društvena istraživanja*, 3, 651-670.
- Loewenstein, G. i Lerner, J.S. (2003). The role of affect in decision making. *Cognitive components of emotion*, 619-642. New York: Oxford University Press
- Mellers, B. A; Schwartz, A. i Cooke, A. D. J. (1998). Judgment and decision making. *Annual Reviews Psychology*, 49, 447-477.
- Milić, M. (2010). *Donošenje odluka*. Naučni skup sa međunarodnim učešćem Sinergija 2010.
- Missri, E. (2008). *Gender differences in decision making processes: A computerized experiment*. Neobjavljeni diplomski rad. Collegeville: Saint John's University
- O'Connor, A. M. (1993). User Manual - Decision Conflict Scale. *Medical Decision Making*, 15, 25-30.
- O'Connor, A. M. (1996). User Manual- Decision Regret Scale. *Medical Decision Making*, 23, 281-292.
- Reiter, K. R. (2013). *Gender differences in decision making when faced with multiple options*. Neobjavljeni diplomski rad. Collegeville: Saint John's University.
- Robinson- Whelen, S. i Kiecolt-Glaser, J. (1997). The importance of social versus temporal comparison appraisal among older adults. *Journal of Applied Social Psychology*, 11, 959-966.
- Sanz de Acedo Lizarraga, M. L., Sanz de Acedo Baquedano, M. T. i Cardelle-Elawar, M. (2007). Factors that affect decision making: Gender and age differences. *International Journal of Psychology Therapy*, 3, 381- 391.
- Sari, E. i Yayci, L. (2013). The effect of the solution-focused decision-making training program on the vigilant decision-making of university students. *International Journal of Academic Research*, 3, 159-166.
- Schwartz, B., Ward, A., Monterosso, J., Lyubomirsky, S., White, K. i Lehman, D. R. (2002). Regret Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1178-1197.
- Sternberg, R. J. i Jordan, J. (2005). *A Handbook of Wisdom*. New York: Cambridge University Press.

- Tomer, A. i Eliason, G. (2005). Life regrets and death attitudes in college students. *OMEGA*, 51, 173-195.
- Torges, C. M., Stewart, A. J. i Miner-Rubino, K. (2005). Personality after the prime of life: Men and women coming to terms with regrets. *Journal of Research in Personality*, 39, 148-165.
- Tucak, I., Lacković-Grgin, K., Penezić, Z. i Nekić, M. (2005). Uloga nekih mehanizama samoevaluacije i samoregulacije u održavanju samopoštovanja. *Društvena istraživanja*, 3, 515-531.
- Wrosch, C. i Heckhausen, J. (2002). Percived control of life regrets: Good for young and bad for old adults. *Psychology and aging*, 2, 340-350
- Wrosch, C., Bauer, I. i Scheier, M. F. (2005). Regret and quality of life across the adult life span: The influence of disengagement and available future goals. *Psychology and aging*, 4, 657-670
- Zeelenberg, M. i Pieters R. (2007). A theory of regret regulation. *Journal of Consumer Psychology*, 17, 3-18.

8. Prilozi

Prilog 1.

Prikaz faktorske analize Trodimenzionalne skale mudrosti.

Čestice	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5	Faktor 6	Faktor 7
Neznanje je blaženo.	-0,285	-0,188	0,136	-0,014	-0,154	-0,246	-0,098
Bolje je ne znati puno o stvarima koje se ne mogu promijeniti.	-0,189	0,254	0,224	-0,140	0,056	0,280	0,178
U našem kompliciranom svijetu jedini način da saznamo što se zbiva jest da se oslonimo na stručnjake kojima se može vjerovati.	-0,240	0,236	0,284	-0,213	0,038	0,103	0,342
Postoji samo jedan ispravan način za nešto napraviti.	-0,405	0,017	0,365	0,114	0,116	0,315	0,197
Pojedinac ili zna ili ne zna odgovor na pitanja.	-0,311	-0,156	0,422	0,237	0,236	0,089	0,053
Svi pojedinci se uglavnom mogu podijeliti na iskrene ili nepoštene.	-0,532	-0,055	0,505	0,347	0,161	0,082	-0,199
Ljudi su ili dobri ili loši.	-0,491	-0,040	0,471	0,315	0,121	-0,055	-0,131
Većinu vremena život je uglavnom isti.	-0,363	-0,033	0,269	0,167	-0,024	-0,206	0,142
Često stvari krenu potpuno krivo a da ja nisam odgovoran za to.	-0,433	0,063	0,171	0,205	-0,046	-0,299	0,084
Osjećao bih se mnogo bolje kada bi se promijenile trenutne okolnosti.	-0,336	0,263	0,129	0,110	0,112	-0,165	0,009
Obično me ljute nesretni pojedinci koji misle da ih treba sažalijevati.	-0,250	0,024	0,067	0,028	-0,128	-0,002	-0,224
Ljudi pokazuju previše osjećaja prema životinjama.	-0,264	-0,066	0,192	-0,178	-0,096	0,204	-0,187
Postoje neki ljudi za koje znam da ih više neću voljeti.	-0,314	-0,134	-0,114	0,124	-0,350	-0,250	-0,173
Ugodno mi je u društvu sa svim ljudima.	0,002	-0,177	-0,346	0,288	0,180	-0,147	0,103
Nije moj problem ako drugi imaju poteškoće i trebaju pomoć.	-0,342	-0,253	0,192	-0,064	-0,315	0,043	0,148
Ne zamaram se problemima ako mislim da se ne mogu riješiti.	-0,304	-0,102	0,260	-0,395	-0,194	0,002	-0,228
Pokušavam predvidjeti ili izbjeći situacije u kojima postoji vjerojatnost da ću o nečemu morati puno razmišljati.	-0,464	-0,070	0,131	-0,503	0,055	-0,206	-0,013
Više volim kada se nešto samo dogodi nego kad moram razmišljati zašto je to tako.	-0,487	0,063	0,199	-0,302	0,111	-0,184	0,037
Zadovoljan sam kada znam neki odgovor, a bez da znam zašto je to tako.	-0,487	-0,116	0,102	-0,250	0,046	-0,203	0,045
Neodlučan sam kada treba donijeti važnu odluku čak i nakon što razmišljam o njima.	-0,440	0,147	-0,156	0,003	0,031	-0,112	0,292
Često ne razumijem zašto se netko ponaša na određeni način.	-0,399	0,185	-0,139	-0,039	0,205	-0,150	0,069
Prije nego donesem odluku pokušavam sagledati sve strane nečijeg neslaganja.	-0,085	-0,587	-0,032	0,004	0,196	0,083	-0,238
Kada me netko uznemirava neko se vrijeme pokušavam staviti u „njegov položaj“.	-0,142	-0,594	-0,146	0,117	0,219	-0,143	-0,140
Uvijek problem pokušavam razmotriti sa svih strana.	-0,189	-0,772	-0,184	-0,112	0,215	0,044	-0,052
Prije nego nekoga kritiziram pokušavam sagledati kako bih se ja osjećao na njegovom mjestu.	-0,101	-0,647	-0,203	0,032	0,134	0,051	0,011
Ponekad mi se čini da mi je teško sagledati stvari iz nečije perspektive.	-0,367	0,211	-0,162	-0,034	0,095	0,278	-0,300
Kada me neki problem zbunjuje jedna od prvih stvari je da analiziram situaciju i sagledam sve relevantne informacije.	-0,097	-0,626	-0,061	-0,271	0,152	-0,067	0,018
Ponekad sam toliko emocionalno uzbuđen da ne mogu sagledati sve načine rješavanja problema.	-0,451	0,325	-0,285	0,046	0,008	0,119	-0,182
Kada pogledam što mi se dogodilo ne mogu da se ne osjećam uvrijeđeno.	-0,590	0,393	-0,369	-0,085	0,234	0,036	-0,045
Osjećam se prevareno kada pogledam što mi se dogodilo.	-0,608	0,333	-0,340	-0,065	0,270	0,035	-0,017
Kada stvari krenu krivo obično se osjećam depresivno i ljuto.	-0,521	0,270	-0,317	0,010	0,142	-0,070	-0,001
Ponekad ne želim druge ljude niti kad imaju probleme.	-0,519	-0,208	-0,163	0,060	-0,299	0,089	-0,064
Ponekad duboko suosjećam sa svima.	-0,076	-0,588	-0,047	-0,019	0,079	0,148	0,232
Često ne pružam utjehu drugima kada je oni trebaju.	-0,435	-0,158	-0,109	0,000	-0,114	0,376	0,077
Ne volim slušati o problemima drugih ljudi.	-0,505	-0,284	-0,006	0,036	-0,303	0,189	-0,024
Postoje neki ljudi koje toliko ne volim da mi je drago kad ih se uhvati i kazni za nešto što su učinili.	-0,486	-0,214	-0,216	0,102	-0,255	-0,070	0,287
Ponekad poželim otići kada mi drugi ljudi nešto govore.	-0,428	-0,020	-0,275	0,163	-0,314	-0,018	0,005
Kada se pojedinci prepiru sa mnom lako se naljutim.	-0,435	0,150	-0,421	0,086	-0,077	0,133	0,091
Ako vidim osobe u nevolji pokušavam im pomoći na bilo koji način.	0,096	-0,476	-0,048	0,044	0,017	0,052	0,277
Karakteristični korijen	5,622	3,849	2,348	1,303	1,231	1,073	1,014
Postotak objašnjene varijance (%)	14,41	9,86	6,01	3,34	3,16	2,75	2,6

Analizom je utvrđeno da se skala sastoji od sedam različitih faktora koji zajedno objašnjavaju 42,15% varijance u rezultatima. Unatoč tome, iz tablice je vidljivo da su faktorska

zasićenja na petom, šestom i sedmom faktoru dosta niska, kao i pripadajuće vrijednosti karakterističnog korijena, dok je na prvom faktoru velik broj čestica skale imao zasićenja veća od 0,30. Osim toga, prva tri faktora objašnjavaju 30,3% ukupne varijance, dok ostala 4 faktora zajedno objašnjavaju samo 11,85% varijance.

Kako rezultati eksploratorne faktorske analize nisu doveli do jasnog razdvajanja sadržajno različitih faktora, provedene su tri zasebne faktorske analize kojima su obuhvaćene subskale iz originalne, engleske verzije skale – 3 dimenzije mudrosti (kognitivna, refleksivna i afektivna). Sve tri faktorske analize provedene su metodom svođenja na zajedničke faktore s multiplim R^2 na dijagonali, s tim da kod refleksivne i afektivne dimenzije mudrosti nije postavljeno ograničenje broja faktora upravo iz razloga što su neka prethodna istraživanja (npr. Taylor, Bates i Webster, 2011), podbacila u produciranju tri faktora kako je bilo predviđeno hipotezom koju je postavila autorica skale, Ardelt. Jedan od razloga je također i taj što faktorskom analizom na ove dvije dimenzije nije došlo do disperzije čestica, odnosno dobiven je samo jedan faktor za svaku od navedene dvije dimenzije, dok je kod kognitivne dimenzije broj faktora ograničen na 1 radi lakše interpretacije.

Prilog 2.

Rezultati faktorske analize na subskali refleksivne mudrosti.

Čestice	Faktor 1	Faktor 2
Često stvari krenu potpuno krivo a da ja nisam odgovoran za to.	-0,241	0,157
Osjećao bih se mnogo bolje kada bi se promijenile trenutne okolnosti.	-0,380	0,110
Prije nego donesem odluku pokušavam sagledati sve strane nečijeg neslaganja.	0,442	0,441
Kada me netko uznemirava neko se vrijeme pokušavam staviti u „njegov položaj“.	0,411	0,521
Uvijek problem pokušavam razmotriti sa svih strana.	0,509	0,671
Prije nego nekoga kritiziram pokušavam sagledati kako bih se ja osjećao na njegovom mjestu.	0,437	0,513
Ponekad mi se čini da mi je teško sagledati stvari iz nečije perspektive.	-0,362	0,278
Kada me neki problem zbunjuje jedna od prvih stvari je da analiziram situaciju i sagledam sve relevantne informacije.	0,471	0,445
Ponekad sam toliko emocionalno uzbuđen da ne mogu sagledati sve načine rješavanja problema.	-0,506	0,275
Kada pogledam što mi se dogodilo ne mogu da se ne osjećam uvrijeđeno.	-0,726	0,456
Osjećam se prevareno kada pogledam što mi se dogodilo.	-0,703	0,497
Kada stvari krenu krivo obično se osjećam depresivno i ljuto.	-0,525	0,350
Karakteristični korijen	2,929	2,149
Postotak objašnjene Varijance (%)	24,41	17,91

Kako sve čestice osim prve imaju faktorsko zasićenje na prvom faktoru veće od 0,30, odlučeno je da se prva čestica izbací, te da se u konačnoj verziji zadrži jednofaktorska struktura subskale.

Cronbach α koeficijent pouzdanosti za konačnu verziju subskale refleksivne mudrosti je umjeren i iznosi 0,66. Prosječna korelacija među česticama iznosi 0,17.

Prilog 3.

Rezultati faktorske analize na subskali afektivne mudrosti.

Čestice	Faktor
Obično me ljute nesretni pojedinci koji misle da ih treba sažalijevati.	0,222
Ljudi pokazuju previše osjećaja prema životinjama.	0,211
Postoje neki ljudi za koje znam da ih više neću voljeti.	0,422
Ugodno mi je u društvu sa svim ljudima.	0,083
Nije moj problem ako drugi imaju poteškoće i trebaju pomoć.	0,453
Ponekad ne žalim druge ljude niti kad imaju probleme.	0,614
Ponekad duboko suosjećam sa svima.	0,279
Često ne pružam utjehu drugima kada je oni trebaju.	0,519
Ne volim slušati o problemima drugih ljudi.	0,653
Postoje neki ljudi koje toliko ne volim da mi je drago kad ih se uhvati i kazni za nešto što su učinili.	0,612
Ponekad poželim otići kada mi drugi ljudi nešto govore.	0,559
Kada se pojedinci prepiru sa mnom lako se naljutim.	0,414
Ako vidim osobe u nevolji pokušavam im pomoći na bilo koji način.	0,111
Karakteristični korijen	2,510
Postotak objašnjene Varijance (%)	19,32

Eksploratornom faktorskom analizom na subskali afektivne mudrosti dobivena je jednofaktorska struktura. Iz konačne verzije skale izbačene su čestice s faktorskim zasićenjima manjim od 0,30 (čestice 1, 2, 4, 7 i 13).

Cronbach α koeficijent pouzdanosti za konačnu verziju subskale afektivne mudrosti je umjereno visok i iznosi 0,75. Prosječna korelacija između čestica iznosi 0,28.

Prilog 4.

Rezultati faktorske analize na subskali kognitivne mudrosti (uz ograničenje na 1 faktor).

Čestice	Faktor
Neznanje je blaženo.	0,299
Bolje je ne znati puno o stvarima koje se ne mogu promijeniti.	-0,258
U našem kompliciranom svijetu jedini način da saznamo što se zbiva jest da se oslonimo na stručnjake kojima se može vjerovati.	-0,365
Postoji samo jedan ispravan način za nešto napraviti.	-0,515
Pojedinac ili zna ili ne zna odgovor na pitanja.	-0,527
Svi pojedinci se uglavnom mogu podijeliti na iskrene ili nepoštene.	-0,707
Ljudi su ili dobri ili loši.	-0,650
Većinu vremena život je uglavnom isti.	-0,435
Ne zamaram se problemima ako mislim da se ne mogu riješiti.	-0,312
Pokušavam predvidjeti ili izbjeći situacije u kojima postoji vjerojatnost da ću o nečemu morati puno razmišljati.	-0,497
Više volim kada se nešto samo dogodi nego kad moram razmišljati zašto je to tako.	-0,563
Zadovoljan sam kada znam neki odgovor, a bez da znam zašto je to tako.	-0,490
Neodlučan sam kada treba donijeti važnu odluku čak i nakon što razmišljam o njima.	-0,321
Često ne razumijem zašto se netko ponaša na određeni način.	-0,308
Karakteristični korijen	3,048
Postotak objašnjene Varijance (%)	21,77

Kako su eksploratornom faktorskom analizom na subskali kognitivne mudrosti dobivena dva faktora koja nisu bila interpretabilna, odlučeno je da se napravi faktorska analiza s brojem faktora ograničenim na 1. Provjerom takve jednofaktorske strukture utvrđeno je da sve čestice osim druge imaju faktorska zasićenja 0,30 ili veća, pa je odlučeno da se u konačnoj verziji skale zadrži jednofaktorska struktura uz izbacivanje druge čestice.

Cronbach α koeficijent pouzdanosti za konačnu verziju subskale kognitivne mudrosti je umjereno visok i iznosi 0,71. Prosječna korelacija između čestica iznosi 0,17.

Da bi se provjerilo jesu li rezultati na svim subskalama upitnika odraz jednog zajedničkog, latentnog faktora (opće mudrosti), provedena je faktorska analiza drugog reda u kojoj su ulazne varijable bile prosječni rezultati na opisanim subskalama kognitivne, afektivne i refleksivne mudrosti (Tablica 6).

Prilog 5.

Faktorska zasićenja dobivena faktorskom analizom drugog reda na subskalama skale mudrosti.

<i>Dimenzija mudrosti:</i>	Faktor
Kognitivna	-0,524
Refleksivna	-0,623
Afektivna	-0,607
Karakteristični korijen	1,032
Postotak objašnjene Varijance (%)	34,4%

Primjenom faktorske analize drugog reda utvrđeno je da se sve tri subskale mogu svesti na jedan zajednički faktor koji opisuje ukupno 34,4% varijance u rezultatima.

Konačna verzija skale mudrosti, konstruirana na temelju rezultata faktorske analize, sastoji se od ukupno 32 čestice. Cronbach α koeficijent pouzdanosti skale je visok i iznosi 0,82, dok prosječna korelacija među česticama iznosi 0,13.